

Wo'ZBEKSTAN HA'M QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASI JOQARI
HA'M ORTA ARNAWLI BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI
BERDAQ ATINDAG'I QARAQALPAQ MA'MLEKETLIK
UNIVERSITETI
QARAQALPAQ FILOLOGIYA SI FAKULTETI

Fakultet dekani':

_____ Q.Q.Turdi'baev

«_____» _____ 201__j.

5320100- jurnalistika qa'nigelig i bakalavr bag'dari'ni'n'

4-kurs studenti **Musatdinova Sarbinazd'n'**

**«G'alaba xabar qurallar'nda imkaniyat? sheklengen puqaralar
turm'ish' sa'wleleniwi (Qaraqalpaqstan teleradiokompaniyas? h'a'm
ku'ndelikli bas'ilmalar m'sal'nda)» atamasi'ndag'i'**

PITKERIW QA'NIGELIK

JUMISI

Jaqlawg'a ruxsat berildi

Ilimiy basshi': f.i.k. A.Ayapov

Jurnalistika kafedrasi'

(qoli')

Kafedra basli'g'i': t.i.k. D.Bekbawliev

(qoli')

«_____» _____ 2011j.

No'kis – 2011-j

Ma'mleketlik attestatsiya komissiyasi'ni'n' **QARARI:**

Qaraqalpaq filologiyasi'
fakulteti dekani':

f.i.k. Q.Turdi'baev

Kafedra basli'g'i':

t.i.k. D.Bekbawliev

Ilimiy basshi':

f.i.k. A.Ayapov

Qaraqalpaq filologiyasi' fakulteti 5320100 – Jurnalistika qa'nigeligi bakalavr bag'dari'n pitkeriwshisi **Musatdinova Sarbinazdın' «G'alaba xabar qurallarında imkaniyat? sheklengen puqaralar turmısın' sa'wleleniwi (Qaraqalpaqstan teleradiokompaniyas? h'a'm ku'ndelikli basılmlar mısalında)» ataması'ndag'i'** pitkeriw qa'nigelik jumi'si'na «_____» ball qoyi'lsi'n.

MAK basli'g'i': _____

MAK ag'zalari' _____

G'alaba xabar qurallarında imkaniyat? sheklengen puxaralar turmşınıń sa'wleleniwi

(Qaraqalpaqstan teleradiokompaniyasına ha'm respublikalıq basılımlar mısasında)

Joba:

Kirisiw

I bap. Ja'miyet ha'm jurnalistika: olar arasındagı baylanıs, jurnalistikanı ja'miyettegi tutqan ornı

II bap. Xalıqtı ja'rdemge mu'taj qatlamına qaratılıp atıg'an itibar, olardı sotsiallıq qorg'aw boyınsha alıp barılıp atıg'an jumıslar ha'm olardıń G'XQ da sa'wlelendirip barıw ma'seleleri

a) baspasóz mısasında

b) televidenie ha'm radio mısasında

Juwmaq

Paydalanılıg'an a'debiyatlar dizimi

Kirisiw

Temanin' aktuallıǵı? O'zbekistan o'z g'a'rezsizligine eriskennen keyin o'z rawajlanıw jolında insan huqıqları ma'selesin baslı orıńǵa qoydı. Prezident İ.A.Karimov «O'zbekistan XXI a'sir bosag'asında qa'wipsizlikke qa'wipler, turaqlı sha'rtleri ha'm rawajlanıw kepillikleri» atlı miynetinde: «Elde huqıqıy bilimlerdi sho'lkemlestiriwge ja'rdemlesiw xalıq arasında huqıqıy ma'deniyattı ko'teriw bu'gingi ku'n talap etip turg'an ma'seleler», -degen edi. Al bul ma'selelerdin' sheshimin tabıwda g'alaba xabar quralların tutqan ornı ayrıqsha. Birinshi shaqırtıq Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarǵı Ken'esinin' on birinshi sessiyasında qabıl etilgen «Jurnalisttin' ka'siplik jumshı qorg'aw haqqında», «Ma'limleme alıw kepillikleri ha'm erkinlikleri haqqında» g' nızamları ma'mleketimizdin' du'nyalıq, demokratiyalıq talaplardı say rawajlanıp atıǵanlıǵınan da'rek beredi. Atap aytqanda jurnalisttin' ka'siplik jumshı qorg'aw haqqındag'ı Qaraqalpaqstan Respublikası Nızamın 5-statyasına muwapıq ka'siplik jumshı a'melge asıwda ma'limleme jıyınaw, tallaw ha'm de taratıw, jurnalistlik tekseriw ju'rgiziw sıyaqlı huqıqlardı a'ye. Ja'miyette ju'z beri atıǵan waqıyalardı orayında bolıp, ma'limleme berip g'ana qoymastan xalıqtın' arın arlap, jırtın jırlaytug'ın jurnalistler «to'rtinshi ha'kimiyat» iyeleri ekenligin umıtpaw, o'tkir zeyinge iye bolıw lazım. Ja'miyette ushıasatug'ın unamsız illetlerdi joq etiwde, xalıqtın' ruwxıy du'nsın jetilistiriwde g'alaba xabar quralları xızmetkerlerine u'ken juwapkershilik ju'klengen.

Demokratiyalıq huqıqıy-ja'miyet qurar ekenbiz, onda jasawshı ha'r bir insannın' pikiri, so'z erkinligi joqar qa'diriyat sıpatında qaraladı. Sonın menen birge ja'miyette jasawshı imkaniyat sheklengen insannardı huqıqları da pu'tkilley bug'an baylanıslı.

Fa'rezsizliktin' da'slepki ku'nlerinen-aq el bassh'm'z ko'p balal' shan'araqlarg'a, bag'wsh'shan ayr'lg'an shan'araqlarg'a, miynetke jarams'z insanlarga, na'giran ha'm may'plarg'a, sonday-aq, xal'qt'h' basqa da ja'rdemge mu'ta'j qatlamlar'ha olarg'a ha'r ta'repleme ja'rdemler ko'rsetip bar'wd? ma'mleket reformas'h'h' tiykarg'? printsiplerinen biri s'pat'nda qab'l etken edi. Yag'n'y, sotsial'l'q ta'miyinlewdi huq'q to'mendegi mexanizm menen iske as'rad?

- Qartayg'anda sotsial'l'q jaqtan ta'miyinlew;
- Miynet etiw qa'biletin joytqanda sotsial'l'q jaqtan ta'miyinlew;
- Bag'wsh'shan ayr'lg'anda sotsial'l'q jaqtan ta'miyinlew;
- Sotsial'l'q jaqtan to'men puxaralarg'a (may'plarg'a, jalg'z basl' ata-analarg'a, ko'p balal' shan'araqlarg'a) napaqalar to'lew sistemas?

To'rtinshi punktinde toqtap o'tilgen yag'n'y, may'plarg'a napaqa to'lew ma'mleket ta'repinen qarat'lg'an itibard'h' bir ko'rinisi. Son'h' menen birge ma'mleketimizde imkaniyat? sheklengen puxaralard? sotsial'l'q qorg'awd? ele de jaqs'l'aw boy'hsha bir qatar jum'slar qolg'a al'ng'an. 1991-j'l 18-noyabrde bul boy'hsha arnawl? n'zam qab'l etilip, 2008-j'lg'a kelip o'zgerisler kirgizildi. N'zamsh'l'q palatas? ta'repinen 2008-j'l 22-aprelde qab'l etilip, Senat ta'repinen 27-iyunda maqulland?. Bul n'zam «Xalq swzi» gazetas'h'h' 12-iyul, 137-san'nda ja'riyaland? ha'm sol ku'nnen baslap ku'shke kirdi. N'zam 8 bap, 36 statyadan ibarat.

N'zamda:

- Ul'wma qag'ydalar:
- May'plard'h' sotsial'l'q infrosistema obektlerine tosq'hl'qs'z kiriwi, transporttan, baylan's ham ma'limleme qurallar'han tosq'hl'qs'z paydalan'w? ush'h' sharayatlar jarat'w:
- May'plard?reabilitatsiya q'l'w:
- May'plard'q bilimi ha'm olard?ka'sipke tayarlaw:
- May'plar miyneti:

- Mayplarg'a sotsiallq ja'rdem ko'rsetiw:
- Mayplardn' ja'miyetlik birlespeleri
- Juwmaqlawshqag'ydalar

itibarg'a alhad?

Demek, us? n?zamda ko'rsetilgen talaplard? en jayd?wda baspaso'zge mu'ra'ja'a't etiwimiz ta'biyy. «Biz g'alaba xabar qurallarnda ja'riyalang'an ha'r qanday sh materiallarga o'z mu'na'sibetlerimizdi tu'pten o'zgertiwimiz kerek»¹, -degen edi prezident I.Karimov.

Imkaniyatı sheklengen puxaralar ha'm olardn' turmsh ashp beriw jurnalistten juwapkershilikti, hazirjuwaplqt?, sawatlqt? ha'm etikan? talap etedi. Bu'gingi ku'nde imkaniyat? sheklengen puxaralarg'a qarata kewliyar?n so'zi ko'p isletiledi. Biraq, aramzda fizikalq imkaniyat? shekleniwine qaramastan ja'miyette o'z ornha iye ha'm o'mirden kewli toq insanlarda bar. Jurnalist ha'r bir so'zinde dqqatl?bolw?ha'm qa'tege jol qoymaw?kerek.

Jumstn' maqseti ha'm wazypalar? İnsan ha'm ma'mleket ortasndag'? mu'na'sibetlerde insan ma'pleri u'stin bolw? kerek. Ma'mleket ha'm ma'mleket ha'kimiyatnn' barlq tarawlar? o'z xzmetleri insan huqqlar?n qorg'aw ha'm qorqlaw isine bag'ishlag'anda g'ana o'z wazypas?n dursh or?nlag'an esaplanad?. Bul qag'ydand? ha'mme ta'n alw?, bul qag'ydag'a ha'mme boysn?w? sha'rt². Sonn' ushnda imkaniyat? sheklengen puxaralar o'zlerinin' imkaniyat? ha'm qa'lewlerrine qaray jumsh isleyai, bilim alw?, o'z huqqlar?n talap etiwı, ja'miyet penen birge bolw?tiyis.

Bul boy?nsha O'zbekstan Respublikas? «Mayplard? sotsiallq qorg'aw haqqnda»g'?n?zamn?n' 32- statyasnda ko'riwimizge bolad?.

«Mayplar o'zlerinin' huqqlar?, erkinlikleri ha'm hukky ma'plerin qorg'aw olar ushn basqa puxaralar menen ten' imkaniyatlard? ta'miyinlew

¹ I.Karimov. «Eng asosiy mezon- hayot haqiqatini aks ettirish» T. «Wzbekiston». 2009. 8- bet.

² I.Karimov. «Wzbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari» T. «Wzbekiston» 1995. 23-bet.

maqsetinde mayʼplar taʼrepinen shoʼlkemlestirilgen shoʼlkemler mayʼplardʼnʼ jaʼmiyetlik birlespeleri delinedi».

«Oʻzbekstan Respublikasʼnʼ puxaralarʼ jaʼmiyet haʼm maʼmleket islerin basqarʼwda tikkeley haʼm de waʼkilleri arqalʼ qatnasʼw huqʼqʼna iye. Bunday qatnasʼw oʻzin-oʻzi basqarʼw, referendumlar oʻtkeriw haʼm maʼmleket organlarʼn demokratiyalʼq taʼrizde shoʼlkemlestiriw jolʼ menen aʼmelge asʼʼladʼ¹. Sol orʼnda duʼnya juʼzlik statistikagʼa muʼraʼjaʼaʼt etsek, magʼlʼwmatlardʼnʼ barlʼq kemshiligine qaramay aytʼw muʼmkin, rawajlangʼan maʼmleketlerde imkaniyatʼ sheklengen adamlar praportsiyasʼ rawajlanʼp atʼrgʼan maʼmleketlerge qaragʼanda biraz joqarʼ. Mselen, Nepal haʼm Filippinde barlʼq jastagʼʼlar ushʼn 3-4,4 % koʻrsetilse 16 jastan asqan xalʼqtʼnʼ 14,2 i imkaniyatʼ sheklengen adamlar bolgʼan. (Xalʼq aralʼk ekonomika haʼm jaʼmiyetshilik mashqalalarʼ boʻlimininʼ statistikalʼq toplanʼ).

Haʼzirgi daʼwirde baspasoʻz, gʼalaba xabar qurallarʼ sonday quʼdiretli kuʼshke aylanbaqta, oʻz keleshegin oylaytugʼʼn haʼr qanday xalʼq haʼm millet bunʼ juʼrekten sezinbewi muʼmkin emes.

Sol sebepli de gʼalaba xabar qurallarʼn zaman talaplarʼ tiykarʼnda rawajlandʼʼw, baspasoʻz haʼm soʻz erkinlikleri printsplerin is juʼzinde taʼmiyinlewge erisiw, baspasoʻzde kritika ruwxʼn kuʼsheytiw biz ushʼn enʼ aʼhmiyetli maqsetlerden biri bolʼp qalmaqta.²

Bul oʻz gezeginde ushʼnday mashqalalrdʼnʼ sheshimin tabʼwda haʼm jaqsʼ jolgʼa qoyʼwda gʼalaba xabar qurallarʼ xʼzmetkerlerine bildirilgen isenim haʼm juʼklengen juwapkershilik. Ushʼnday wazʼypanʼ aʼmelge asʼʼp, buʼgingi baspasoʻzimizde imkaniyatʼ sheklengen puxaralar turmʼʼn jarʼʼw, olardʼ jaʼmiyetke aralastʼʼw haʼm jaʼmiyettinʼ olargʼa bolgʼan koʻz-karasʼn jaqsʼʼlawda biraz isler qolgʼa alʼhgʼan.

¹ Oʻzbekstan Respublikasʼnʼ Konstitutsiyasʼ 32- statya, Noʻkis. 1992. 12- bet.

² I. Karimiov. «Joqari maʼnawiyat- jenʼilmes kuʼsh». T. «Manaviyat» 2008

Ma'selen, 2008–jil avgust oyida Birlesken Milletler Sho'lkeminin' Rawajlanish Da'stu'ri ha'm de O'zbekstan Respublikas? Miynet ha'm xalqat? sotsiall?q qorg'aw ministrliqi menen birgelikte «ACSESS» (may?p insanalard? ten'dey turmishl?q x?zmet ortal?g'ha kire al?w?, jum?s penen ta'miyinlew, sotsiall?k qollap-quwatlaw ha'm puxaral?qt? an'law) qospa proekti tast?y?qlang'an. Bul proekttin' maqseti may?p insanalard? sotsiall?q turmishqa integratsiyalaw ha'm jum?s penen ta'miyinlew imkaniyatlar?n ken'eytiwden ibarat.

Jum'st?n' strukturas? Pitkeriw qa'nigelik jum's? kirisiw, eki bap, juwmaq ha'm paydalan?lg'an a'debiyatlar diziminen ibarat.

1-bap. Ja'miyet ha'm jurnalistika: olar arasidag'? baylanis, jurnalistikanin' ja'miyettegi tutqan orn?

Us? diplom jum'shmnin' maqseti ol yaki bul rawajlanip at'rg'an ma'mleketlerde materiall'q mu'tajlikler sharayatida jasawsh? imkaniyat? sheklengen adamlar menen islesiw a'meliyatnin' formalar?, olardin' turm'shin' g'alaba xabar qurallarida sa'wleleniwini aship beriwden ibarat.

May'pl'qtin' negizgi tu'sinigi insan salamatlig'? menen baylanisli? Solay etip, fizikal'q imkaniyat? sheklengenlikke ko'zi a'zzilik, qulag'? esitpewshilik, adam q'ynalip yaki pu'tkilley ha'reketlenbeytug'in, so'ylemeytug'in tu'rli jag'daylar, psixikal'q kesellikler sonday-aq, daun sindrom? kiredi. Fizikal'q imkaniyat? sheklengenlikke bunday qarast? ko'binese may'pl'qtin' meditsinal'q modeli dep atayd?.

«Aq'ig'? bir neshe on j'ill'qta sheklengen imkaniyatli? adamlard? ushin' etiwshi sho'lkemler may'pl'q mashqalasna muwap'q ra'wishte insan huq'qlarina ha'm do'gerek a'tirapt? tu'siniwge tiykarlang'an ko'z-qarast? rawajlandird?. Har eki ko'z-qaras may'pl'qtin' sotsiall'q modeline tiykarlanad?. Bul jerde d'qqat orayda insan huq'qlar? ha'm barl'q adamlardin' ja'miyet turm'shida qatnas'w? mu'mkin bolatug'in o'zgerisler za'ru'rliги mashqalas? turad?. Sol tiykarda sheklengen imkaniyatli? adamlar sho'lkemi ja'ne de ko'birek o'z huq'qlar? ushin' gu'resiwge birlespekte»¹ Bul Bill Alberttin' 2004-j'il sentyabrdegi tu'sindiriw xat?.

Al, BMSH komissiyasinin' may'pl'q boy'nsha arnawli? lektor? Bengt Lindkvisttin' 2000-j'il 25-avgusttag'? xal'q aral'q reabilitatsiya boy'nsha Rio De Jeneyroda o'tkerilgen 19-kongressinde so'ylegen so'zinde: «May'pl'q bul

¹ Evropa awqamnin' delegatsiyas? ha'm tu'rli x'zmetler qa'nigeleri ushin' may'pl'q ha'm rawajlan'w boy'nsha tu'sindiriw xat?. Mart, 2003.

insanʻy huqʻqlar mashqalasʻ. Sonʻnʻ menen birgelikte biz tenʻ qaʻdiriyatlʻ insanlarmʻz haʻm bizlerde tenʻ huqʻqqa dawagermiz... Bul temada sorawnama oʻtkergende barlʻq siyasatshʻlar haʻm qarar kabʻl qʻlʻwshʻlardʻ kirgizgen halda bizinʻ aytqanlarʻmʻzgʻa qosʻladʻ. Mashqala sonnan ibarat, olar bunday printsip nege birlesiwı kerek ekenligin tuʻsinbeydi haʻm olar bul printsipke muwapʻq haʻreket koʻriwge tayar emes,-degen edi.

İmkaniyatı sheklengen adamlar turmʻsʻn normallastʻrʻw printsipi islep shʻgʻʻlgʻan.

Normallastʻrʻw haʻr bir adamgʻa maʻmlekettinʻ barlʻq adamlarʻ sʻyaqlʻ jasaw huqʻqʻn taʻmiyinlew degeni. Maʻselen, doslargʻa iye bolʻwʻ, oʻzi qaʻlegen waqtʻnda uyqʻlawʻ, jalgʻʻz qalʻwʻ, uʻy haywanlarʻn asʻrawʻ, balalardʻ taʻrbiyalawʻ, aʻpiwayʻ mektepke qatnawʻ, maʻmlekettinʻ siyasiy turmʻsʻna qatnasʻwʻ muʻmkin.

Biz jaʻhaʻn taʻjiriybesin uʻyrengenimizde Shvetsiya imkaniyatʻ sheklengen adamlargʻa jaʻrdem beriwdi shoʻlkemlestiriwde aldʻnʻgʻʻ maʻmleket esaplanadʻ. Shvetsiyada sotsiallʻq siyasat imkaniyatʻ sheklengen insanlardʻ kirgizgen halda barlʻq puxaralardʻnʻ tenʻ huqʻqlʻgʻʻna tiykarlanadʻ. Bul maʻmlektte imkaniyatʻ sheklengen puxaralar turmʻsʻnʻ normallastʻrʻw printsipi ilgeri suʻrilgen. 1968- jʻlʻ «İmkaniyatı sheklengen puxaralar sharayatʻn normallastʻrʻw haqqʻnda» nʻzam islep shʻgʻʻldʻ. 1994-jʻlda «Funksional buzʻlʻw bolgʻan adamlardʻ qollap-quwatlaw haʻm olar ushʻn sotsiallʻq xʻzmetler haqqʻnda»gʻʻ nʻzam qabʻl etildi. Buʻgingi kuʻnge shekem bunday adamlardʻnʻ 70% i Shvetsiyada usʻ nʻzam boyʻnsha jaʻrdem alʻwdʻ abzal koʻrse, 30% i janʻa nʻzamgʻa muʻraʻjaʻaʻt etedi.

Normallastʻrʻw printsipi toʻmendegishe taʻriplenedi: İntellektual haʻm basqa da funksional buzʻlʻslargʻa iye bolgʻan shaxslar ushʻn kuʻndelikli oʻmirdi haʻm turmʻsʻ sharayatʻnda sonday qolaylʻqlar jaratadʻ, olar jaʻmiyette qabʻl etilgen formalargʻa biraz jaqʻn yaki olar menen derlik say kelgen boladʻ.

Basqalar s'yaql? imkaniyat? sheklengen adamlarda us? printsipl o'z ishini alatug'ni normal ku'ndelikli turm'shtn' komponentlari to'mendegiler:

- normal ku'ndelikli ritm;
- normal ha'ptelik ritm;
- normal j'illiq ritm;
- o'mir tsikli o'tiwinin' normal formalar?
- hu'rmet ha'm tan'law huq'iq?
- sol ma'deniyatqa ta'n bolg'an normal j'his'y o'mir formalar?
- sol ma'mleket ushn ta'n bolg'an normal ekonomikalq formalar ha'm huq'qlar;

- sol ja'miyet ushn ta'n bolg'an turm's ta'rizi ha'm do'gerek a'tirapqa qoy'lg'an talaplar¹

Ha'r qanday ja'miyette o'mir su'riwshi insanlar sol ja'miyettin' ko'z-qaras?, mu'na'sibeti ha'm sol aymaqqa tiyisli pikirler menen esapls'wg'a ma'jbu'r. Biz ku'ndelikli turm's'm'zda ha'r tu'rli insannard? ushrat'w'm'z mu'mkin. Olar belgili da'rejede o'zlerinin' fizikalq imkaniyat'nn' sheklengenliginen ja'miyetten shette qalg'an s'yaql?. Tiykarnda ko'pshilik jag'dayda imkaniyat? sheklengen adamlar basqa sap deneli insannarg'a qarag'anda o'zgeshe qa'biletke iye. Sebebi, fizikalq kemshiligi bar insannn' aq'li'y rawajlan'w'm'nn' ku'shli bol'w? meditsinada tast'y'qlang'an. Biz qollan'p ju'rgen «may'p» (invalid) so'zi ingliz tilinen al'ng'an bol'p «In-valid» yag'n'y, «hesh na'rsege qa'bileti joq» degen ma'nisti bildiredi. Bu'gingi ku'nge kelip bul terminge bir qansha qars? pikirler ayt'imaqta. Bul xalq aralq termin bol'w'na qaramastan on? turm'sta qollan'w haq'yqatqa say kelmeydi. Bun'n' m'sal'n ku'ndelikli turm's'm'zda da ko'riwimiz mu'mkin.

¹ «Aq'li'y ha'm funksional buz'lw'larg'a iye bolg'an shaxslar ushn sho'lkemlestirilgen jab'q or'nlard? turm'shtn' normallas'w?» Beng Nire. 2003.

Sebebi, mu'shesinin' biri kemis bolg'an adamlarda basqa insanlar s'yaql? qa'biletli bol'w? mu'mkin. Ne ush'n ko'pshilik imkaniyat? sheklengenler u'yde ot'g'and? maqul ko'redi yamasa o'zin ja'miyetten al'p qashad?? Bul sorawg'a juwap izlegende imkaniyat? sheklengen adamlarg'a ja'miyettin' bas'm ku'shi ta'sir jasayd?. Ma'selen, imkaniyat? sheklengen bala o'z ten'leslerinin' kemsitiwinen yamasa on? masqara q'lawlar'nan uyal'p yaki qorq'p olardan o'zin shetke alad? (Bul psixologiyada izertlengen jag'day). Bul bolsa, ja'miyette bunday insanlarga ko'z-qarast'n' nadur's qa'lipleskenin, o'z na'wbetinde steoratipler sebepshi ekenligin ko'rsetedi. Steorotipler ha'r bir ja'miyette belgili da'rejede ta'sirin tiygizip ot'rad?.

Ha'r kaday imkaniyat? sheklengen insanlar menen ko'shede, ja'miyetlik or'nlarda, sawda shaqapshalar'nda, turm'sl'q x'zmet ko'rsetiw or'nlar'nda dus kelip qal'w'm'z ta'biyy jag'day. Bunday jag'dayda qanday qatnas jasaw kerekligi haqq'nda ken' ja'miyetshilikke tu'sinik beriwde de baspaso'zdin' orn? girewli. «Qaraqalpaq universiteti» gazetas'nda M. Allaniyazovan'n' baspaso'z materiallar? tiykar'nda tayarlagan «Ha'r kimnin' o'z hu'rmeti bar» at'l? maqalas? jar'q ko'rdi.

O'mirde ha'r q'yl? adamlar bolad?. Kimi chempion, kimi ald'n'g'? terimshi, ja'ne biri kompyuter degen tilsimli u'skenenin' maman?. Biraq olard'n' barl'g'nda o'z hu'rmetine iye. Sonl'qtan adamlar menen qar'm-qatnas jasawda en' basl's? olard'n' fizikal'q imkaniyat'n'n' sheklengenligin esapqa al'w kerek. Sebebi, o'mirde turm'st'n' g'alma-g'al? menen yamasa basqa da ku'tilmegen waq'yalar sebepli imkaniyat? sheklengenler ushrasad?. Olar menen ku'ndelikli turm'sta ush'rasqanda, sa'wbetleskende m'na qag'ydalarg'a itibar bergen maqul.

Denesinde jaraqat?bar adamlar menen qatnas jasag'anda:

- On'n' pikirlerin t'n'lag'anda sh'adaml?bol'w kerek;
- Birge hareket etiwge yamasa ja'rdem etiwdi ush'n's etin', biraq ush'n's'n'z qab'l etilpmegenshe ja'rdem bermey tur'n';

- O'zin kemsitip so'ylewshi frazalar menen  mlap tu'sindiriwlerdi qollap-quwatlaw laz m;

- Ku'limsirew ha'm ko'zin'iz benen ku'tip al w kerek;

Psixologiyal q nuqsanlar?bar adamlar menen qar m-qatnas jasag'anda:

- Og'an sorawd tu'siniwge ha'm juwap beriwge waq t beriw kerek;

- Tu'sinikli etip tu'sindiriw kerek, eger za'ru'r bolsa bir neshe ret ayt w kerek;

- U'lkenlerge balalarday qatnasta bolman';

- An q so'ylesin'iz ja'ne «al mg'a ta'n» so'zlerdi isletpegen makul;

- Ba'rhama betpe-bet qarap so'ylesken maqul;

Esitiw qa'bileti to'men adamlar menen ushrasqanda:

- Barl q waq tta an qlan' z qanday baylan s qural n qollan w maqul; On n' menen betpe-bet tur w ha'm on n o'zi menen kar m-katnas jasaw kerek (eger awdarmash bolsa);

- Tu'sinin'iz, baq  p so'ylew paydas z;

- Jaqt  ta'repte tur n' ha'm so'ylesiw pay  nda awz n' zg'a qol n' zd , sh   md yaki awqatl q zatlard salman' z;

- On n' itibar n o'zin'izge qarat w ush n iyninen uslap qoy w jetkilikli;

- Topardag'  sa'wbetlesiwlerde to'men esitiwshi adamg'a dodalan p at g'an tema tuwral  xabarlan' z, sebebi, ol da diskussiyada qatnas p, o'zin art qsha sezbewi tiyis;

- Esittiriwshi u'skeneler barl q hawazlard ku'sheyttirip jiberedi, sonl qtan kerek emes shawq mlard al p taslagan maqul;

Ko'zi a'zzi adamlar menen ush raskanda:

-O'zin'izdi an q tan    n' z, a'tirap ndag'  barl q adamlard  tan     w kerek;

- Og'an jardem beriwdi us n p, qol n' zdlan uslawg'a imkaniyat beriniz;

- Og'an bag'dar bergende, an q ko'rsetpeler berin' (ma'selen, bul tekshe joqar g'a);

- Otirg'wa mira't ete otirib, qollarin kreslonin' yamasa stuldin' uslawshilarina aparib;

- Sa'wbetlesiwlerde adamlardin' birme-bir atin aytib qatnas jasan';

- Sa'wbetlesiwdi qashan toqtatib ha'm ketiw tuwral? xabarlap turib lazim;

- Bunday adamlar menen bo'lmege kirgende, og'an ol tuwral? s'patlamalar beriw kerek;

- Onin' jeteklewshisi menen emes, al ko'riw mashqalas? bar adamin' o'zi menen sa'wbetlesin';

Mayipliq arbashadag'? adamlar menen qarim-qatnas jasaganda:

- Arbashadag'? yamasa sol s'yaql? ja'rdemshi qurallard? olardin' ruxsatib uslaman';

- Olar menen ten'dey da'rejede turin'. En'keyip turib so'ylesiw kerek;

- Arbashag'a so'yenben'iz, on?qozg'ap alasiz;

- Eger aralarin'zda biyik stol bolsa, on?aylanib o'tin';

- On? sa'wbetlesiwge mira't etpesten aldib, ush'rasib orninda ol ushin qolayl?sha'rayatlar jaratilg'anlig'in oylap ko'riw kerek;

Imkaniyatı sheklengen adamlard?tanitib qag'yidalar?

- Jeke o'zgesheliklerin keltirin' ma'selen, og'an ko'rsetilip atig'an ayr'qsha x'zmetlerden go're, onin' mayipliq?jen'ip atig'anin aytib kerek;

- Jeke s'patlarin' atap o'tiw lazim (ma'selen qosiq ayta biliwi, yumorliq sezimtallig'? qa'biletli qollar?);

- Barliq adamlar ushin tiyisli talapshan'lig'in atap o'tiw lazim;

- Duris emes mag'l'wmatlard? du'zetiwi adamlarg'a qiska, da'l, aniq mag'l'wmatlard?jetkeriw lazim;

Bul maqala ja'miyette ju'z beriwi mu'mkin bolg'an ha'r qanday waq'ya ha'diyselerde ja'miyette tu'sinikti qa'liplestirib ushin og'ada qol keledi. Bul jurnalistikanin' utis?. Bir g'ana maqala menen auditoriyag'a ta'sir etiw ha'm

ja'miyetshilik pikirini o'zgertiw mu'mkin. Joqar'dag' maqalada keltirilip o'tilgan ko'nlikpeler qaliplesken qag'ayda sapat'da xizmet etedi. Bunday jag'dayda g'alaba xabar qurallari xizmetkerlerinin imkaniyat sheklengenler turmish ashap beriwdegi orn girewli.

Maqalada imkaniyat sheklengen puqaralar menen mu'na'sibet ornashda nelerge itibar beriw kerek ekenligini aniq atap o'tken. Bul o'z gezeginde imkaniyat sheklengen adamda, oning sa'wbetlesine de ju'z beriw mu'mkin bolgan qolayshtirlarlarning aldini alad.

2-bap. Xalqning ja'rdemge mu'taj qatlamiga qaratib atarg'an itibar, olarning sotsialiq qorg'aw boy'nsa alip barib atarg'an jum'lar ha'm olarning G'XQ da sa'wlelendirip barw ma'seleleri

Sotsialiq model imkaniyat? sheklengen adamlar? olarning ten' huq'qlig'? ha'm o'z huq'qlar? ush'n gu'resiwge sho'lkemlestiriw ush'n da tol'q masshtabda ush'lad?. Bul protsesste tek g'ana s'ittan ja'rdem al'wsh? passiv shaxs emes, ba'lkim, o'z ta'g'diri bol'w? laz'mlig'? haqq'nda ideyan? rawajland'rad?. Bul rawajlan'wg'a pu'tkil du'nya boylap ma'mleket agentlikleri ta'repinen qab'l etilgen ha'm insan huq'qlar'na tiyakplang'an qaraslarg'a say keledi. Ma'selen, xalq aral'q rawajlan'w boy'nsa Departamenttin' xal'qaral'q rawajlan'w ortal'g'nda rejelestrilgen maqsetlerine baylan'bl? a'hmiyetli hu'jjetlerden biri ko'rsetedi, «Tiykarg'? mazmun sonnan ibarat, xal'qaral'q rawajlan'wd'n' maqsetine qarar qab'l q'w protsessi bizin' shaxs'y turm'sh'zg'a ta'sir ko'rsetiwshi basqa protsesslerge may'plard? birlestirgen halda erisiw.

Fizikal'q imkaniyat? sheklengen adamlarg'a o'z shaxs'y turm'sh' belgilew ha'm a'melge as'wda jetekshi roldi berip, sotsial'q model barl'q ma'mleketlerde, yag'n'y rawajlangan ma'mleketlerde bolg'an'nday, rawajlan'p atarg'an ma'mleketlerde de ha'r tu'rli modeller islendi. Bul modeller jetispewshilik tam'r? biologiyada emes, ba'lkim, ja'miyette tiykar sal'ng'anlig'? faktin ko'rsetedi. Biologiyag'a tiyisli ta'repine kelsek, ol ko'pshilik imkaniyat? sheklengen adamlar ush'n o'zgermes bol'p qala beredi, ja'miyetke tiyislisi bolsa maqsetli bag'darlang'an ja'miyet ha'reketi quram'nda o'zgeriwi mu'mkin. Insan huq'qlar'na tiykarlang'an bunday ja'miyetshilik o'zgeriwi ush'n forma s'pat'nda imkaniyat? sheklengen adamlar ush'n o'zgeriw us'l? s'yaql? s'rtq? g'amxorl'qt'n' obektinen o'z shaxs'y turm'sh'n' qa'dirli subektlerin, o'zlerinin' kim ekenligin mazmun'n an'law ush'lad?. Nege degende kambag'al ha'm may'p adamlard'n'

o'zleri sotsiallq, ekonomikalq rawajlan?wdh' qa'legen protsessinde a'hmiyetli tayanish tochkas?bolp esaplanad?.

May?plard? sotsiallq qorg'aw tarawhdag'? ma'mleket siyosatindh' tiykarg'?bag'darlar?to'mendegilerden ibarat:

- May?plardh' huq?qlar?, erkinlikleri ha'm n?zam ma'plerin ta'miyinlew;
- May?plardh' kemsitiliwine jol qoymaw;
- May?plardh' ab?roy?ha'm hu'rmetin qorg'aw;
- May?plardh' huq?qlar? ha'm olar ush?h imkaniyatlar ten'ligin ta'miyinlew;

- May?plard? sotsiallq qorg'aw haqqhdag'? n?zam hu'jjetlerine boysh?wd?ta'miyinlew;

- May?p balalardh' mektepke shekemgi ha'm mektepten t?sqar? bilim al?w?h, may?plardh' ka'sipke tayarl?g'?h, ul?wma orta, orta arnaya?, ka'sip-o'ner ha'm joqar?ta'lim al?w?h ta'miyinlew;

- Ma'mleket organlar? ha'm de olar ma'pdar shaxslardh' may?plar huq?qlar?, erkinlikleri ha'm n?zam ma'plerin ta'miyinlew boy?hsha x?zmetinin' a'shkaral?g'?h, ta'miyinlew;

- May?plard? sotsiallq qorg'aw tarawhdag'? ma'mleket organlar?, puxaralardh' o'zin-o'zi basqar?w organlar? ha'm ma'mleketlik emes, kommertsialq emes sho'lkemler ortashdag'?birge islesiwdi rawajland?w.

a). Baspaso'z mʻsalʻnda

«Erkin Qaraqalpaqstan» gazetasıńń 2005-jıǵı 3-dekabrdegi sanında P.Xojamuratovanıń «Balalardıń kewli o'ssin dep...» atlı maqalası baspadan shıqqan. Onda imkaniyat sheklengen qız Azatgu'ldin' obrazı beriledi. Maqala qaharmannıń do'retpesi menen baslanadı.

Barmaqlar iylikpey tu'sedi kesem,
Nelikten bul kese s'nbaydı desem,
Ta'n'irim ta'g'dirge ko'nsin bendem dep
Sabırdıń kesesin polattan etken.

Qatarlar kibi tolıp-tasıp ju're almay, qayal sharqlag'an menen da'rman to'sekke qag'ıp qoyg'an Azatgu'ldin' qa'leminen do'regen bul qatarlar og'an mun'las bolg'an biraz insanalardıń qa'lbinde qaynap turg'an sezimler.

Jurnalist bir shuwmaq qosıqtı talqılay otırıp onda tek g'ana Azatgu'l emes, sol sıyaqlı imkaniyat sheklengen insanalardıń obrazı beriwge ha'reket etedi. Usı maqalada No'kis qalasındag'ı balalıg'ınan bolg'an mayıplardı reabilitatsiya etiw orayın basshısı Aqsulıw Keng'alieva menen bolg'an sa'wbetin keltiredi.

- Orayımızda qala boyınsha 250 den aslam bala esapta turadı,-deydi ol. – Esabımızda joq mayıp balalarda bar. Oray xızmetekrleri qala mekteplerinin' psixolog mug'allimleri menen tıg'ız birge islesedi. Olar usınday balalardı tawıp, orayımızdın' esabınan ja'rdemler alıwıǵa ko'megin tiydirip atı. Bizler balalardı u'ylerine barıp jag'daylarınan xabar alıp turamız, mekteplerge bekitip, u'yinde turaqlı bilim alıwın baqlap baramız.

Bunday balalar arasında ayatın sport tu'rleri boyınsha jarıslar sho'lkemlestiriwdi da'stu'rge aylandıradı. Olardı arbashalarda alıp kelip shaxmat-shashka, qol gu'resinen jarıslarǵa katnastırıp, kewillerin ko'terip, jen'impazlardı bahalı sıylıqlar menen sıylap baramız. Bul ilajlardı bizler No'kis qalalıq ka'siplik awqamlar ken'esinin' dene ta'rbiyası ha'm sport ja'miyeti menen birgelikte o'tkerip atırmız.

Demek. Maqalanıń jetiskenligi balalardıń sportqa tartılıwın, qa'wenderlerdin' keltiriliwi menen ko'rsetip bergen bolsa, kemshiligi us? jarıslardan mısallar keltirmegeni. Yag'nıy, jarıstıń bolg'an waqtın, kimler jen'impaz bolg'anlıqların aytıp o'tkende maqalag'a aydınlıq engizilgen bolar edi. Maqala son'ında jurnalist bul islerdin' basında turg'an adamlardıń da imkaniyat?sheklengenligin aytıp o'tedi.

Ayta ketetug'ın na'rse, usınday sawaplı islerge bas bolıp otırg'an reabilitatsiya oray?baslıg'?da oray xızmetkerleri de densawlıqlar?a'zzi, mayıp insanlar. Olar qollarınan kelgen barlıq ja'rdemlerin balalarg'a bag'ıshlaydı.

«Erkin Qaraqalpaqstan» gazetasının' 2010-jıl 11-dekabrdegi sanında A. Xojanazarovtıń «Sawap isti ha'r kim ha'r ku'ni islewi kerek» rubrikası astında «Qayırqomlıq ja'rdemleri ko'rsetildi» atlı informatsiyası beriledi. Bul informatsiyada «3-dekabır Xalıq aralıq mayıplardıń huqıqın qorg'aw ku'ni» mu'na'sibeti menen «Atalar» shayxanasında bolıp o'tken keshe haqqında so'z etiledi. Informatsiyada su'wret berilgen bolıp, onda imkaniyat? sheklengen hayaldıń arbashada otırg'an? ha'm sho'lkemlestiriwshilerdin' a'tırıpında turg'anlıg'ın ko'remiz. Su'wret arqalıq biz bolıp atırg'an waqıya yaki ha'diyse haqqında tolıq mag'lıwmat beriwimiz mu'mkin. Fotojurnalistikanıń maqseti de sol. Maqalanıń to'mengi bo'liminde avtordıń atı, familiyasınan son' su'wrette «keshe barışınan ko'rini» dep berilgen.

2005-jıl 3-dekabır sanında Qaraqalpaqstan Respublikasında miyneti sin'gen ma'deniyat xızmetkeri O'tegen Esimbetovtıń «3-dekabır Xalıq aralıq mayıplar ku'ni» rubrikası astında «Ha'miyshe ma'mleket g'amxorlıg'ında» atamasında maqalas?jarlıq ko'rdi. Ol to'mendegishe berilgen:

Birlesken milletler sho'lkeminin' qarar? menen 3-dekabır Xalıq aralıq mayıplar ku'ni dep belgilengen. Bizin' respublikamızda da bul sa'neni barlıq orınlarda ta'lim-ta'rbiya, tu'sinik jumsların ju'rgizip ken' tu'rde belgilew da'stu'rge aylan'gan. Imkaniyatı bolg'anında mayıplarg'a g'amxorlıq ko'rsetilip, jaqınan ja'rdem berip kelinbekte. Alıng'an mag'lıwmatlarga

qarag'anda «Qa'wenderler ha'm shapakerler j13»nda respublika boyhsha 186578 adam pensiya alad?. Sonnan maypllar san? 63595 adamd? qurayd?. Bizin' elimizde mayplarg'a ma'mleket ta'repinen arnawl? oq1w orhlar? ash1p berilgen. Ko'zi a'zzi, geren', shala esitetug'1n balalar 18 jasqa shekem ma'mleket esab1nan oq1p bilim almaqta. Olard1n' arnawl? oq1w o'ndirislik ka'rxanalar1bar. Bularda jum1s islep at1g'an er ha'm q1z balalar uq1b1na qaray qandayda bir mamanl1qqa iye bolad?. Sonday-aq mayp balalar arnawl? trenerlerdin' bassh1lg'1nda sport penen de shug'1lanad?, o'tkerilgen arnawl? sport jar1slar1na belsene qatnasad?. Hu'rmetli prezidentimiz elmizdeg1 bunday ja'rdemge mu'ta'j mayp balalar salamatl1g'1n bekkemlewge, g'amxorl1q etiwge ayr1qsha kewil bo'lip kiyat1. Us1nday insanlarga ha'r ta'repleme x1zmet ko'rsetip at1g'an bassh1larga, ustazlarg'a, ta'rbiyash1larga, sotsial ta'miynat bo'limine shapakerlerge aytar minnetdarsh1lg'1m1z sheksiz.

Maqalada ayt1lajaq pikirler tiykar1nan imkaniyat1sheklengen puxaralarg'a ma'mleket ta'repinen beriletug'1n ayl1q qarj1lar ha'm jarat1lg'an sharayatlarg'a toqtat1lg'an. Bul o'z gezeginde ma'mlekettin' g'amxorl1g'1s1pat1nda qarag'an. Maqalan1n' son'1nda bassh1larga, ustazlarg'a, ta'rbiyash1larga, sotsial ta'miynat bo'limine, shapakerlerge minnetdarsh1l1q bildirgen. Ul1wma ko'rsetkishlerde sanlar ja'rdeminde beriledi.

Bunday mazmundag'1 maqalan? 2006-j1? 3-dekabrde joqar1dag'1 avtor Qaraqalpaqstan Respublikas1na miyneti sin'gen ma'deniyat x1zmetkeri O'tegen Esimbetovt1n' «H'a'mmesi de minnetdar» atl1 maqalas1nda da ko'riwimizge bolad?.

Birlesken Milletler Sho'lkeminin' qarar1menen 3-dekabr Maypllar ku'ni dep belgilengen. Bizin' respublikam1zda da bul sa'ne belgilep o'tiledi Respublikam1z boyhsha 186842 adam pensiya alad?. Jalg'1z basl1, qa'wenderi joq 1486 adamg'a ma'mleket esab1nan son1n' ishinde Sh1mbay qa'riyalar u'yinde 97 adamg'a, Xojeli maypllar u'yinde 158 adamg'a bekitilgen x1zmetkerler arqal1biypul ja'rdemler ko'rsetilip, olard1n' mu'ta'ji pitkerilip at1.

Ko'zi a'zziler ja'miyetinde 3600 adam esapta turad?. №10 arnawl? internata 176 bala ma'mleket esabhan ta'rbiyalan?p oq?p at?. Geren'ler ja'miyetinde 2814 adam esapta turad?. №4 arnawl? geren' ha'm shala esitetug?n balalard?n' internat?nda 180 bala biypul oq?p ta'rbiyalanbaqta. Bular ush?n ma'mleketimiz ta'repinen pensiyadan t?sqar? olard?n' mu'ta'jine aqsha qarat?l?p, jollama, da'rida'рмаqlar, arbasha, esitiw apparatlar?biypul beriledi.

Rayonl?q sotsial ta'miyat bo'limleri ta'repinen ha'kimiyatlard?n' bassh?l?g'?nda may?plard?n' mu'ta'jleri o'z waqt?nda pitkeriledi. Miynetke jaraml?lar?n' uq?b?na qaray jum?sqa ornalast?rad?. Elimizdin', respublikam?zd?n' bassh?lar?na olard?n' aytar minnetdarsh?l?g'?sheksiz.

Ha'r j?l? bul sa'nege bag'?shlang'an us? mazmund?g'? materiallard? ko'riwimiz mu'mkin. Ma'mleket ta'repinen imkaniyat? sheklengen puxaralard?n' sotsiall?q awhal?n jaqs?lawg'a qarat?l?p at?g'an ilajlar boy?nsha tol?q mag'l?wmat tabam?z.

2007-j?l? dekabr ay?nda us? sa'nege baylan?sl? mektepte o'tkerilgen keshe haqq?nda G.Saparovand?n' «Kewli yar?m balalard?n' quwan?sh?» atl? informatsiyas? beriledi. Keleshek a'wladlar?m?zd?n' ha'r ta'repleme jetik, hesh kimnen kem bolmaw? ush?n respublikam?zda unaml? ilajlar a'melge as?l?maqta. A'sirese may?p oq?wsh?larga hu'kimetimiz ta'repinen u'lken g'amxorl?qlar ko'rsetilip at?.

No'kis qalal?q Xal?q bilimlendiriw bo'limine qarasl? 19-sanl? ul?wma bilim beriw mektebinde 900 den aslam oq?wsh?bilim al?p at?g'an bolsa, sonnan 16 oq?wsh? densawl?g'?na baylan?sl? u'yinde jeke oq?l?p at?. Olarg'a barl?q sharayatlar jarat?l?p, ta'lim-ta'rbiya al?w? ush?n arnawl? pa'n mug'allimleri bekitilgen.

Jaq?nda bul mektepte «3-dekabr Xal?q aral?q may?plar ku'ni»ne bag'?shlan?p u'y sharayat?nda oq?l?p at?g'an balalard?n' qatnas?w?nda «Miyrim-sha'pa'a't adlamgershilik paz?ylet» atamas?nda keshe o'tkerildi. Onda sh?g'?p so'ylewshiler balalard?n' sawal?p ketiwlerine tilekleslik bildirdi. Keshede

mekteptin' jas ha'weskerler do'geregi ta'repinen tayarlangan oy'n-zaw'q bag'darlamas? ham ku'lkili saxnal'q ko'rinsler qoy'p berildi. –Bul kesheden oq'wsh'lar'm'z u'lken ruwx'y zaw'q alad? dep oylayman,-deydi o'z so'zinde mektep psixolog?Sa'negu'l A'dilova.

Keshe son'nda may'p balalarg'a mektep ja'ma'a'ti ta'repinen tayarlang'an sawg'alar taps't'ld?. Bul kewli yar'm balalard? u'lken quwan'shqa bo'ledi.

Maqalada mektep oq'wsh'lar'h'h' o'z ten'leslerinin' kewlin ko'teriw ush'h islengen a'meliy ilajlarg'a kewil awdarad?. Bul unaml? o'zgerislerge al'p keliwi mu'mkin. Sebebi, qansha g'amxorl'q ko'rsetilmesin balalar ten'lesleri ortas'nda alg'an mehir olard'h' densawl'g'ha o'z ta'sirin tiygizedi.

Insan huq'qlar? birinshi darejege ko'terilgen ma'mleketimizde imkaniyat? sheklengen puxaralarg'a da itibar j'ldan-j'lg'a art'p barmaqta. Olard'h' ja'miyetshilik penen birge bol'w?, muzeylerge sayaxat etiw, kontsertler ko'riwi ha'm seminarlarg'a qatnas'w? bun'h' da'liyli bol'p esaplanad?. Biz bul mazmunda jar'q ko'rgen informatsiyal'q maqalan? «Qaraqalapaqstan jaslar?» gazetas'h'h' 2007-j'1 29-noyabr №48 san'nda ko'riwimizge bolad?. Maqala «Keleshek hawaz?» jaslar baslamalar oray? g'alaba xabar qurallar? bag'dar? belsendisi Gu'lba'ha'r Ataeva ta'repinen jaz'lg'an. Maqalada da'slep bunday ilajlard? sho'lkemlestirip at'lg'an qa'wenderlerge toqtap o'tedi.

Qaraqalpaqstan Respublikas? Miynet ha'm xal'qt? sotsiall'q qorg'aw ministrliqi, Berdaq at'ndag'? Qaraqalpaq Ma'mleketlik Universiteti ha'm de «O'zbekstan ma'deniyat? ha'm ko'rkem-o'ner forum?» qor?, «Keleshek hawaz?» jaslar baslamalar? oray'h'h' sho'lkemlestiriwi ha'm de qa'wenderliginde No'kis qalas? may'plar ha'm rayon may'plar ja'miyetinde dizimde turg'an 50 den art'q 11-24 jastag'? imkaniyat? sheklengen may'plar qatnas'w'nda «Bizin' mehrimiz sawapl? islerde» atamas'nda bir ku'nlik aktsiya bol'p o'tti. Da'slep olar paytaxt'm'zdag'? ko'rkem-o'ner muzeyi, A'met ha'm Ay'mxan Shamuratovlard'h' u'y muzeyi, universitet jan'ndag'? Berdaq milliy muzeylerine

sayaxat etti. Milliy u'rp-a'det, qa'diriyatlar haqqida mag'lummatlar alib, muzeyde saqlanib kiyatibg'an tariyx'y ko'rgizbeler menen jaq'nnan tanib kewillerin shad etip qaytt?. Olarg'a universitetin' «Klara» asxanasida ken' dasturxan jayld?.

Avtor maqalada atap ko'rsetken or'nlard'n' derlik ha'mmesinde de may'plar kirip shig'w? ush'n arnawl? teksheler bar brl'p, olard'n' irkinishsiz kirip shig'wlar? ush'n x'zmet etedi.

Bunnan son' universitetin' kitapxanasida «Menin' pikirim-menin' ko'z-qaras'm» atamasida sa'wbet seminar? bold?. Onda qatnas'wsh'lar menen q'z'ql? interaktiv oy'nlar o'tkerilip sa'wbetlesiwler alib barld?. Aktsiya juwmag'ida qatnas'wsh'larg'a universitetin' ma'deniyat sarayida kontsert bag'darlamas? sho'lkemlestirildi.

Imkaniyatı sheklengen puxaralard'n' turm'sida bunday ku'nlerdin' ko'p bol'w? olard'n' ja'miyetke tez aralas'w'ha qolayl'qlar tuwd'rad?. Jurnalist ush'n bunday printsplerdi qollawda ha'rday'm imkaniyat bola bermewi mu'mkin.

Imkaniyatı sheklengenler de o'zlerinin' q'z'qqan sport tu'ri menen shug'ullan'w mu'mkinshiligine iye. Bul ush'n ma'mleket ta'repinen de imkaniyatlar jarat'ib ha'm qollap-quwatlan'p kelinbekte. O'zbekstanda ush'nday imkaniyat? sheklengen jas futbolsh'lardan «Baynalminal» sayland? komandas? du'zilgen. Bul komanda turaql? tu'rde ja'ha'n chempionat'ha qatnas'p kelmekte. 2008-j'l? Argentinada bol'p o'tken paralempiya sport oy'nlarda ekinshi or'nd? qolg'a kirgiziwge miyasar bold?.

Bul haqqida «O'zbekstan futbol?» gazetas'n'n' 2010-j'l 11-sentyabrdegi san'ida to'mendegi mazmunda informatsiya beriledi.

Du'yshembi ku'ni O'zbekstan futbol federatsiyas? ma'jilisler zal'ida Argentinada bol'p o'tken may'p-amputantlar ortasida ja'ha'n chempionat'ida jen'isti qolg'a kirgizgen O'zbekstan milliy sayland? komandas? ag'zalar'n' s'yl'qlaw ma'resimi bol'p o'tti. A'njumand? O'zbekstan futbol federatsiyas? prezidenti M.Usmanov, O'zbekstan Respublikas? bas Wa'ziri or'nbasar?

A.Aripov Ma'deniyat ha'm sport isleri wa'zirinin' birinshi or'nbasar? J.Akramov ha'm O'zbekstan milliy paralempiya Assotsiatsiyas? baslg'?, O'zbekstan Respublikas? bas prokuror? or'nbasar? A.Sharofutdinovlar al'p bard?

Xabar'ni'z bar 3-noyabr ku'ni O'zbekstan respublikas? Prezidenti I.Karimov pa'rman? menen O'zbekstan may'p-amputantlar sayland? komandas'ni' bes ag'zas'ha ma'mleketlik s'yl'qlar taps'rd?. Komanda baslg'?' Rustam Qariev ha'm sayland? komanda ag'zas? Xaydarali Turs'nbavqa Dosl'q ordeni, sayland? komanda ag'zalar? Muxammadaziz Arapov, Umarali Rustamov, Xudrat Twraxwjaevlarg'a «jasorat» medallar'ni O'zbekstan Respublikas? bas wa'ziri or'nbasar? A.Aripov taps'rd?. Sayland? komandan'ni' qalg'an ag'zalar? X.Tursunov ha'm Twraxwjaevlar so'zge sh'g'p, ja'ha'n chempionl'g'ni qolg'a kirgiziwde za'ru'r sharayatlard? jarat'p bargin O'zbekstan futbrl federatsiyas'ha ha'm us? jen'isti bahalap ma'mleketlik s'yl'qqa us'ng'an respublikam'z bassh'lar'ha, el bassh'm'z I.Karimovqa minnetdarsh'liq bildirdi. 2012-j'l? Yaponiyada o'tetug'ni na'wbettegi ja'ha'n chempionat'nda da bas s'yl'qt? o'zlerinde saqlap qal'wg'a, ma'mlektimiz bayrag'ni ja'ne de ko'teriwge so'z berdi.

Informatsiyada eki suwretke or'ni aj'rat'lg'an bol'p, birinshisi maqalan'ni' ortas'ha qoy'li'p, onda «Dosl'q», «Jasorat» medallar'ni alg'an sayland? komanda ag'zalar'ni' su'wreti berilgen bolsa, maqalan'ni' to'menine s'yl'qlaw keshesinen ko'rini berilgen. Ma'jilis zal'nda ald'ng'?' qatarda imkaniyat? sheklengen futbolsh'lar or'ni alg'an. Maqala «Ja'ha'n chempionlar'm'z mu'na'sip s'yl'qland?» atamas'nda al, chapkas'nda bolsa lid s'pat'nda «Chempionlar'm'z bas s'yl'qt? saqlap qal'wg'a so'z berdi» dep beriledi. Imkaniyatı sheklengen puxaralard'ni' ma'mleketlik s'yl'qt? qolg'a kirgiziwi ma'mleket ta'repinen qarat'lg'an itibard'ni' bir ko'rini .

Baspaso'z betlerinde ko'plep sport temas'nda maqalalard? ush'rat'w'm'z mu'mkin. «O'zbekstan futbol?» gazetas'ni' 2008-j'l 5-iyun san'nda

««Baynalminal» pu'tkilja'ha'n chempionlar kubog'ida ekinshi or'ın» atamas'ida maqala ja'riyalanad?

«May'p-amputantlar degende «Baynalminal» ko'z ald'm'zg'a keledi. Jigirma j'lg'a shamas us? komanda sh'n ma'nisnde maqtan'sh'm'zg'a aylang'an. Du'nyan'n' qays? mu'yeshinde, qanday atamada jar's bolmas'n g'ayratl'sportsh'lar'm'z tek g'ana ut's ush'n, bas s'yl'q ush'n maydang'a tu'sedi, ko'pshilik jag'dayda bun'n' u'stinen sh'g'ad?da.

... Maydanda «Baynalminal» ha'm «Olimpro» n'n' paydas'ha sheshildi».

Jurnalist maqalan' shar'qlap barar eken, bunday bol'w'n'n' tiykarg'? sebepleri nede ekenligine de itibar berip o'tedi. Barl'q baqlawlarg'a tiykarlan'p «Olimpro» komandas'n'n' jen'ip sh'g'w'n'n' sebeplerin ko'rsetedi.

Bir so'z benen aytqanda, Rossiya futbol sho'lkemi, «Sroytransgaz» OXJ, qur'l'p is baslag'an'ha bir ay da tolmag'an «Sputnik-sport» salamatlast'r'w kompleksi ha'm de Rossiya may'plar futbol' federatsiyas' birgelikte o'tkizgen bul jar's barl'q qatnas'wsh'larda u'lken ta'sirler qald'rd?

O'zbekstan futbol federatsiyas'ha pu'tkilja'ha'n amputantlar futbol federatsiyas' vitse prezidenti İvan Kiyanskiyden xat keldi. Onda Sochide o'tkerilgen Pu'tkilja'ha'n chempionlar' kubog'ida jemisli qatnasqan «Baynalminal» komandas'ha, bul komanda arqal' O'zbekstan futbol federatsiyas'ha qutl'qlaw ha'm minnetdlarsh'l'q bildirgen edi.

Maqala avtor' bunnan basqa da komandalard'n' toparlarg'a bo'liniwi, upay toplawlar' ha'm oy'n bar's? haqq'nda ayt'p o'tedi. Maqalada bir abzats ko'leminde lid berilgen. On' qaptalda oy'n bar's'han ko'rini, yag'n'y, imkaniyat' sheklengen futbolsh'lard'n' oy'n maydan'nda qolt'q tayaqta oynap at'g'an'n ko'rsetiwshi su'wret berilgen. Bul arqal' oq'wsh' futbol maydan'n ha'm oy'n bar's'n ko'z ald'ha keltiriwi mu'mkin. Maqalan'n' jetiskenligi komandalard'n' bo'liniwi menen baslan'p, Pu'tkilja'ha'n amputantlar futbol federatsiyas' vitse prezidentinin' xat' menen juwmaqlang'an'nda ko'rinedi. Maqala avtor'Oybek Yunusov. Ol ko'p j'lardan berli us? gazeta da islep keledi

ha'm futbol oy'nlari turaql? tu'rde baqlap barad?. Sol ushnda bunday ja'ha'n chempionatlar'ni baspaso'zde jar'ib beriwde o'z ta'jiriybesine su'yenedi. Bul maqalada da imkaniyat'sheklengen futbolsh'lard'ni turm'shni ash'ib bere alg'an.

«Qaraqalpaqstan jaslar?» gazetas'nda da imkaniyat'sheklengen puxaralar turm'shni so'z etiwshi miateriallard? ko'plep ush'ratam'z. Ma'selen, sotsial'iq qorg'aw j'ib mu'na'sibeti menen Qanl'ko'l rayon'ha'kiminin' birinshi or'nbasar? O. O'tepov ta'repinen «B'y'ib-Sotsial'iq qorg'aw j'ib» rubrikas'ast'nda «Hesh bir insan itibardan shette qalmayd?» atamas'nda maqala baspadan sh'qt?. Onda rayonda al'ib bar'ib at'ig'an sotsial'iq ilajlard?ayta kelip, imkaniyat'sheklengen puxaralarg'a da toqtap o'tedi.

-Rayon aymag'nda fizikal'iq nuqsan? bar bolg'an 209 bala esapqa al'ng'an. Sonnan 163 bala mektepte, 53 bala u'y sharayat'nda oq'ib'maqta. U'y sharayat'nda oq'ib' at'ig'an 53 bala tol'iq oq'w qurallar? ha'm kitaplar menen ta'miyinlengen. May'ib balalar za'ru'r oq'w a'njamlar? menen ta'miyinlendi. Rayon mekteplerinde esapqa al'ng'an u'y sharayat'nda oq'ib' at'ig'an 5 oq'wsh'ni ha'r birine qa'wenderler qarj'lar? esab'nan bir danadan kompyuter berildi.

Maqala avtor? imkaniyat'sheklengen balalard'ni bilim al'w'na qarat'ib at'ig'an itibar haqq'nda ayt'ib o'tedi. Bul boy'nsha an'iq faktlerge tiykarlan'ib, olard'ni san'ni ha'm oq'w qurallar? menen ta'miyinleniw da'rejesin ko'rsetip o'tedi. Bul o'z gezeginde rayonda imkaniyat'sheklengen balalarg'a g'amxorl'qt'ni qay da'rejede ekenligin ko'rsetedi. Bunnan t'sqar? qa'wenderler ta'repinen bes balag'a kompyuter beriliwi, olard'ni belgili bir mamaml'qt? u'yrenip, keleshegin jarat'wg'a isenim oyatad?.

Us? or'nda imkaniyat'sheklengenler turm'shna tiyisli integratsiya tu'sinigine toqtap o'tsek. Integratsiya-o'zlikte bol'w. Basqalar aras'nda o'zlikte bol'wd? biliw ha'm imkan'na iye bol'w. Bul insann'ni integratsiyas'ni an'lat'wsh's?. Ol insanlar aras'ndag'? mu'na'sibet, basqa insann'ni o'zine

ta'nligin o'zara ta'n al'w ha'm ul'wma qa'dir-q'mbat? ha'm huq'qlar'ha tiykarlan'w? kerekligin an'latad?. Bunday ta'n al'wlard'ha bolmaw? segregatsiya basqalardan aj'al'w aq'beti bol'w? mu'mkin.

Integratsiyalar- bul shaxs'iy ha'm sotsial'q protsess bol'p, ol funktsional buz'il'sqa iye adamlar bar'l'q insanlar s'yaql? hu'rmet etiliwine ha'm birdey huq'qlarg'a iye bol'w'ha tiykarlanad?.

Xal'qaral'q integratsiyada funktsional buz'il'slarg'a iye adamlard'ha xal'qaral'q mu'na'sibetleri ha'm Birlesken Milletler Sho'lkemi boylap sheshiwshi a'hmiyetke iye bol'p barmaqta. Birlesken Milletler Sho'lkemi 1971-j'l' aq'l'iy buz'il'wg'a iye insnlard'ha huq'qlar? haqq'ndag'? deklaratsiyan? qab'l etti, na'tiyjede bir qansha jan'a us'h'slar menen tolt'r'ld?, bul us'h'slar bar'l'q funktsional buz'il'sqa iye adamlarg'a tiyisli edi. Aq'l'iy kemshiligi bar adamlarda xal'q aral'q integratsiyas? elektron pochtag'a kiriw, tu'rli a'njuman ha'm ush'rass'wlarda qatnas'w imkan'ha, sonday-aq, awdarmash? x'zmetinen paydalan'wg'a tiykarlanad?.

Bug'an m'sal retinde O'zbekstanda bilmlendiriw sistemas'nda engizilp at'g'an inklyuziv ta'lim sistemas'ha alsaq bolad?.

Birlesken milletler sho'lkemine ag'za ma'mlektlerde son'ha ishinde O'zbekstanda da imkaniyat? sheklengen balalar turm's'ha jaqs'law, olard'arnawl? mektep internatta emes, al a'piway? mektepler de oq'l'w boy'hsha arawl? oq'l'w sistemas? islep sh'g'ld?.

O'zbekstan respublikas'ha'ha «Bala huq'qlar? haqq'nda»g'I n'zamn'ha' 29-statyas'nda Fizikal'q ha'm ruwx'iy rawajlan'w'nda nuqsanlar? bolg'an balalar ha'm na'giran balalar bilmlendiriw ma'kemelerinde olar ush'ha arawl? islep sh'g'lg'an ta'lim bag'darlamalar? boy'hshaoq'w ha'm ta'rbiyalan'w, fizikal'q, aq'l'iy qa'biletleri ha'm qa'lewlerrine say mag'l'wmat al'w huq'q'ha iye, dep ko'rsetiledi.

Fizikal'q imkaniyat? sheklengen balalar ko'pshilik jag'daylar da ja'miyet turm's'han shette qalad?. Olar tart'ha'p, kerek bolsa u'yden sh'qpay ot'r'wd? abzal

ko'redi. Ekinshi jag'dayda bolsa, olar arnawl? mektep internatlarg'a jiberiledi. O'zbekstan boy'nsha 87 ushday oq'w orn? x'zmet ko'rsetedi. Olard'n' ha'r birinde ju'zlep balalar ta'lim-ta'rbiya almaqta. Arnawl? mekteplerde bala ush'n ha'mme sha'rayat jeterli bolsa da, baz? tolt'f'imag'an kemshilikler bol'w? mu'mkin. Ma'selen, balan'n' s'itq? du'nya menen mu'na'sibetke kirisip ketiwde mashqalalar bol'w?, o'zine isenimsizligi ha'miyshe bir na'rse q'f'wda pa'nt beriwi, a'sirese, onda «men may'ppan, men salamat emespen» degen tu'sinik qa'liplesip qal'w? mu'mkin. Negizinen bala imkaniyat? sheklengen bolsa da, on? salamat ruwxta ta'rbiyalaw ha'mme menen bir sha'rayatta ta'lim al'w imkaniyat? menen ta'miyinlew mu'mkin. Ayt'w kerek shaxst? «uslap turg'an» may'pl'q emes, ba'lkim ja'miyet og'an qay ta'rizde mu'na'sibet ko'rsetiwde. Mine us? ideyalar tiykar'nda ma'mleketimizde 2007-j'ldan «Imkaniyatı sheklengen balalar ush'n ul'wma ta'lim» proekti inklyuziv bilimlendiriw sistemas? ush'f'imaqta. Bul haqq'nda O'zbekstan xal'q bilimlendiriw ministrliги gazetas? bolg'an «Marifat» gazetas'n'n' 2008-j'f' 20- sentyabr san'nda jurnalist Zilola Rustamovan'n' «Imkaniyatı sheklengen—bul qa'biletsiz degeni emes» maqalas'nda proekt sho'lkemlestiriwshileri ha'm ag'zalar? menen bolg'an sa'wbetti ja'riyalayd?.

Proekt O'zbekstan Respublikas? Xal'q bilimlendiriw ministrliги ha'm Aziya rawajlan'w banki da'ramat? esab'nan sho'lkemlestirildi. Bul protsesstin' unaml? ta'repleri haqq'nda pikirler sa'wbet dawam'nda ash'lad?.

-Proekt qanday isler menen basland? ha'm on? ja'miyetke tu'sindiriw q'y'n keshpedi me?

Dildora Talimetova inklyuziv bilimlendiriw sistemas? proektinin' ag'zas?: -Da'slep proektti a'melge as'f'w ush'n arnawl? mektep internat ha'm ul'wma bilimlendiriw mektep oq'wsh'lar? ush'n bag'darlama islep sh'g'f'ld?. Bag'darlamag'a muwap'q imkaniyat? sheklengen balalard'n' salamat balalar menen doslas'p ketiwi ha'm olard? ul'wma bilim beriw mekteplerine sa'ykeslendiriw boy'nsha mashqalalar an'qland?. Onnan son' ul'wma bilim

beriw mektep oqıwshılarına bul proektin' a'hmiyeti haqqında tu'sindiriw jumıslar? alıp barıd? Ta'jiriybeli ustazlar, psixologlar ja'rdeminde balalarda birdemlik, o'z-ara mehir, jaqsılıq qılıw, bir-birine bolg'an hu'rmet ha'm tiykarg'? maqsetimiz insannardın' sotsiallıq, ruwxıy fizikalıq kelip shıg'arına qaramastan ha'mmege ten' ekenligi uqtırıld?

-İmkaniyatı sheklengen balalar ulıwma bilim beriw mekteplerine qalay ko'nligedi, bul olar ushın qaynashlıq tuwdırmay ma?

Robert Kroys Xalıq aralıq bag'dardag'? inklyuziv ta'lim boyınsha trener.

- Tiykarınan, inklyuziv bilimlendiriwge o'tiw bir neshe basqışta a'melge asırıld? Birinshi basqış - mektepti sa'ykeslendiriw. Yag'nay, mektep sharayat? ha'r bir balanın' fizikalıq ha'm ruwxıy halatına sa'ykes bolw? kerek. Ma'selen, tayanış ha'reketi jaraqatlang'an balalar ushın qolayl? da'lizler, olardıń jag'dayların ha sa'ykeslengen partalar bolw? za'ru'r. Keyingi basqış oqıwshılar.

-Oqıwshılar ruwxında belsendilik ha'm bilim da'rejesinde alg'a ilgerilew sezildi me?

Ubayda Fayzieva, inklyuziv bilimlendiriw boyınsha milliy ma'sla'ha'tshi:

- Baqlawlard? analiz qılıp sol na'rsege isendik, imkaniyat? sheklengen oqıwshılardıń salamat ten'lesleri menen birgelikte ta'lim alw?, olardıń ulıwma rawajlanw? ha'm birlesiwine unaml? ta'sir etedi. Protsessti baqlaw maqsetinde mekteplerde o'tkerilgen keshelerde qatnasıp, imkaniyat? sheklengen balalardıń mekteptegi ja'miyetlik jumıslarda, bayram saxnalarında qatnasıp atırğ'anlıg'ın ko'rip ko'zim quwand?

-İmkaniyatı sheklengen balalardıń ulıwma bilim alıwlar? ushın ja'ne qanday isler qılınw? kerek?

Feruza Qodirova, proekt qatnaswshı?

- Inklyuziv bilimlendiriw sistemas? boyınsha ulıwma bilim ha'm arnawlı bilim oqıwshılar? ushın metodikalıq qollanbalar jaratılsa ha'm ha'r bir imkaniyat? sheklengenliktin' bag'dar? boyınsha oqıw qollanba shıg'arw

bilimlendiriw oray? ta'repinen rejeye kirgizilse, aldımızda turg'an maqsetlerimiz jen'illesken bolar edi.

Pu'tkil du'nya boylap jolg'a qoyılǵ'an bul bilimlendiriw sisteması bu'gingi ku'nde elimizde de rawajlanıp atıǵ'anlıǵı? bizin' u'lken tabısımız. Bul arqal? ja'ne de qanshadan-qansha qa'biletli jaslard? ta'rbiyalag'an bolamız. Imkaniyatı sheklengen bul qa'biletsiz degeni emes. Solay eken, arnawlı? mektep-internatlarda bilim alıp atıǵ'an barlıq balalarg'a ko'plep imkaniyatlar jaratıw menen olard? shaxs da'rejesine jetkeriw mu'mkin.

Avtor o'z maqalasında son'gı? texnologiyalardın' rawajlanıw? olardıń bilimlendiriw sistemasına kirip keliwi ha'm xalıq aralıq sho'lkemler menen birge islesiw arqal? elimizdeki imkaniyat? sheklengen puxaralar turmısında ju'z berip atıǵ'an o'zgerislerdi tolıq jaratıp beriwge ha'reket etedi. Proekt sho'lkemlestiriwshileri ha'm qatnasıwshılar? menen sa'wbet o'tkeredi ha'm juwmaqqa o'zinin' pikirini keltirip o'tedi. Ol «imkaniyat? sheklengen – bul qa'biletsiz degeni emes» dep o'z maqalasına ba'nt basar qoyadı.

«Qaraqalpaqstan jaslar?» gazetasında 2008-jıl 14-fevral sanında «Ja'rdemge mu'taj insanlar dıqqat-itibarımızda» atlı Qıshbay A'jibaevtıń Qanlıko'l rayonında tayarlag'an ko'lemli maqalas? ja'riyalang'an. Maqalada Qanlıko'l rayonlıq sotsiallıq ta'miynat bo'limi ha'm onda islenip atıǵ'an jumslar haqqında so'z baradı.

Rayonda bul tarawda ju'rgizilip atıǵ'an jumslard? ayta kelip imkaniyat? sheklengen puxaralardıń turmısına da toqtap o'tedi.

-Rayonlıq sotsiallıq ta'miynat bo'liminde bu'gingi ku'nde 235 imkaniyat? sheklengen sotsiallıq ja'rdemge mu'taj jaslar ha'm jas o'spirimler esapta bolıp, olarg'a tiyisli napaqa pullar waqtında to'lenip, basqa da bir qatar ja'rdemler ko'rsetilmekte. Bo'limimiz ta'repinen islenip shıǵılǵ'an is-ilajlar tiykarında imkaniyat? sheklengen jaslarımızda rayonlıq oraylasqan emlewxana xızmetkerleri menen birgelikte meditsinalıq ko'rikten o'tkerilip, olardıń protez ortopediyalıq buyımlarına, mayıplar arbashasına esitiw apparatlarına

reabilitatsiya buyamlarına mu'tajliklerin an'qlaw jum'slar? al'p bar'ld?-deydi rayonl'q sotsial'q ta'miynat bo'limi basl'g'? G.Abuova.

Us'nday meditsinal'q tekseriw na'tiyjesinde «Qanl'ko'l» diyxan fermer xojal'g'? aymag'ında jasawsh? E.Nasanov ha'm «Besko'pir» diyxan fermer xojal'g'? aymag'ında jasawsh? S.Xojabaevlar may'plar arbashas? menen ta'miynlengen. Al, «Alt'ngu'l» diyxan fermer xojal'g'? aymag'ında jasawsh? N.Begjanovqa protez ortopediyal? buyamlar?, A.Musaevat'hdag'? poselka aymag'ında jasawsh? G.Jumamuratovag'a baldaq buy'm? al'p berilgen. A'l'bette, bunday ja'rdemler, qollap- quwatlawlar olarda o'mirge isenim keleshekke umt'lp jasaw s'yaql? sezimlerde payda etip, kewillerin quwan'shqa, shadl'qqa tolt'r'w?ta'biyiy.

Maqala avtor?ja'miyettegi imkaniyat?sheklengen puxaralar turm's'na qay da'rejede ta'sir jasaw?, olard'ın' itibar? haqq'ında an'q faktlerge toqtap o'tken. Imkaniyatı sheklengen puxaran'ın' kim ekenligi, qays? aymaqta jasaytug'hl'g'? tuwral? mag'l'wmatlard? ha'm ma'mleket qarj's? esab'han olarg'a berilgen kerekli qurallarg'a toqtap o'tken. Bul o'z gezeginde Qanl'ko'l rayon'ında jasap, o'mir su'rip at'g'an imkaniyat?sheklengen puxaralard'ın' turm's? qay da'rejede ekenligin ko'rsetedi.

«Qaraqalpaqstan jaslar?» gazetas'ın' 2010-j'ıl 23-dekabr №52 san'ında 3-sanl? respublikal'q ja'rdemshi mektep-internat'ın' direktor? Gu'lnara Mambetnazarovan'ın' «Arnawl? mektep-internat ta'lim-ta'rbiyas?» atl? maqalas? baspadan sh'qt?. Biz bul maqala arqal? imkaniyat?sheklengen balalar turm's? menen tan's'w imkanit'ına iye bolam'z. Maqalan'ın' at'han belgili bolg'an'ınday arnawl? mektep-internatta fizikal'q ha'm aq'lıy nuqsan? bar balalar ta'rbiyalanad?. Maqala avtor? us? mektep-internatt'ın' direktor? bol'p, ol o'zi basqar'p at'g'an bul ja'ma'a'ttegi unaml?o'zgerislerdi atap o'tedi. Bunday ilajlar basqa rayonlarda da qolg'a al'ng'an m'sal s'pat'ında Xojeli rayon'ında jaylasqan mekiep-internat'ın' alsaq bolad?.

Qaraqalpaqstan Respublikas? Xalq bilimlendiriw ministrigine qarasl? 3-sanl? respublikalq arawl? ja'rdemshi mektep-internat? 1988-jl? iske tu'sken edi. Xojeli qalasnda jaylasqan bul mektep-internat 2007-jl? jan'a imaratqa ko'ship o'tti. Mektep-internatmda ta'lim-ta'rbiya bar? arawl? jen'illestirilgen bag'darlamada alp barlad?. Oqwshlard? qabllawda med-pedagogikalq komissiya quram? du'zilip, sol quram menen birgelikte qabllanad?. Ulwma 80 pedagog ta'rbiyash? 203 oqwshg'a ta'lim-ta'rbiya bermekte (2010-jl dekabr ayndag'? mag'lwmat). Owshlar 12 do'gerekke qatnastrlp kiyatrl. Jlna eki ma'rte yag'ny, gu'zde ha'm ba'ha'rde shpakerler ta'repinen meditsinalq ko'rikten o'tkeriledi.

Rawajlanwnda nuqsan? bolg'an imkaniyat? sheklengen balalar menen birge ku'ni-tu'ni pedagoglar jum? alp barad?. Oqwshlardn' ku'ndelikli sabaqlarg'a qatnasw oqw protsessinin' na'tiyjeliligin ta'miyinleydi.

Mektep-internatn' pedagogikalq ja'ma'a'ti balalardn' jetik insan bolp jetilisiwi ushn bar ku'sh-jigerin ayamay ta'lim-ta'rbiya beriwde ma'mleketlik bag'darlamag'a tiykarlanp, ken' ko'lemde jum? alp barp atrl.

Mektep-internat ta'rbiyalanwshlardnn' ka'siplik sheberligin ha'm ruwx?y o'siwin materiallq ha'm morallq jaqtan qollap-quwatlaw maqsetinde ta'rbiyashlar ta'repinen ha'ptesine bir ma'rte ta'rbiya saat?ha'm ashq sabaqlar o'tiledi. Miynet pa'ninen tigiwshilik ha'm ag'ash ustashlq ka'sibi u'yretiledi. Jl dawamnda oqwshlar arasnda ha'r tu'rli sport jar?slar? o'tkerilip kiyatrl. Mektep-internatnn' dene ta'rbiya pa'ni mug'allimi Xayrulla Ibragimov basshlqg'nda er balalar arasnda sporttn' voleybol tu'ri boynsha jar? o'tkerildi. Barlq bayram sa'neleri mektep-internatmda ko'terin'ki ruwxta belgilep o'tiledi. Ha'r jl? dekabr aynn' son'g'? ku'nleri «Balalar qor?» ta'repinen ta'rbiyalanwshlardmzg'a jan'a jl sawg'alar?tapsrlad?.

Mektep-internat direktor? imkaniyat? sheklengen puxaralar turmnshn spatalay otrlp anq faktlerge tiykarlang'an mag'lwmatlard?keltiredi.

Ma'mleketimiz ta'repinen 2009-jilg'a 210 000 swm ajratilgan. Kem ta'miyinlengen balalarimizdih' sharayatih' jaqsilaw ushin 2009-jil ushin 4.293.560 swm ajratilgan. To'rt-bes jildan berli bizin' balalarimizg'a jaqhnan ja'rdem berip, qa'wenderlik ko'rsetip kiyatilgan A'jiniyaz atindag'? No'kis ma'mleketlik pedagogikalq institut'ja'ma'a'tinen minnetdarmiz.

Bunnan tishqar? mektep-internat direktor? balalardih' ushday sharayatlardih' na'tiyjesi shpatihda qolg'a kirgizip atilgan jen'islerin ko'rsetip o'tedi.

Qarsh? qalasihda o'tkerilgen «Speshl Olimpik» jarishna tog'iz oqishimiz spaorttih' futbol tu'ri boyishsha qatnasip keldi. 14-18 iyun ku'nleri Tashkent qalasihda gimnastika boyishsha xalqaralq ko'lemde to'rt oqish? qatnasip, jaqs? orhild? alip, medallar menen keldi. Mektep-internattih' dene ta'rbiyas? pa'ni mug'allimi M.Kamalov oqishilar?menen birge ilayil?s'ylilqland?

Maqalada su'wret berilgen bolip, onda rawajlanishihda nuqsan? bar bolg'an balag'a hu'rmet jarilg'? tapsirilip atil. Bul o'z na'wbetinde imkaniyat? sheklengen balalarg'a qaratilgan itibardih' joqar? ekenligin ko'rsetip tur. Bul bolsa fizikalq imkaniyat? sheklengen balalar ushin olardih' psixologiyas? ushin ten'siz o'zgerislerge sebepker bolish? mu'mkin. Sebebi, bunday qollap-quwatlawlar olardih' turmishihda a'hmiyetli rol oynaydi. Bunday metodlard? ko'birek qollanish balalardih' o'zlerine isenimin arttirad? ha'm ja'miyetke aralashishna tu'rтки boladi.

Baspaso'zde imkaniyat? sheklengen puxaralar turmishih sa'wlelendire otirip olardih' turmishihdag'? aytilm mashqalalarda so'z etiledi. Ma'selen, «Qaraqalpaqstan jaslar?» gazetasihih' 2006-jil? 19-yanvar sanihda Zulxumar Tilewmuratovanih' «Bir ayaql? su'ygen yar kerek pe, yaki ana...» maqalas? jaril ko'rdi.

Ol 19 jasar qil Nesiybelinin' bir ayag'han ayrilip qalish? ha'm keyingi ta'g'diri haqqihda ayta kelip oqishilg'a mu'ra'ja'a't etedi.

Bul du'nyanin' sh'haqlar? ko'p eken. Bazilar bas'ha tu'sken sol sh'haqlard? jen'iwge o'zinde ku'sh taba bilse, bazilar us'sh'haqlardin' qurban?bol'p ketedi.

Jaslatin' en' go'zzal ma'writlerinin' biri bolg'an 19 jasqa qa'dem qoy'p at'g'an Nesiyybeli o'z o'mirinin' qazan ur'p, gu'ldey sol'p barat'g'anin' bilmey-aq qald?. Bir klassta oq'p bilim alg'an dost? Azamat penen kewil qoy's'p, birbirine jaq'in bol'p qald?. Mektepti pitkeren j'p? Nesiyybeli oq'wg'a kire almay qald? ha'm kelesi oq'w j'p'nda oq'wg'a taps't'wg'a ku'shli tayarlan'p, hu'jjetlerin toplad?.

Biraq, ba'le qa'da qayda deysen', bassan' ayaq ast'nda degenindey, u'yde s'ylarg'a ot salaman dep qorag'a mingeni sol ayag'? tay'p ketip jerge j'g'p tu'sedi. Aw't'wdin' hazar? jan'ha bat'p j'lap-s'qlap at'g'an q'zn anas? sh'qsh'g'a apar'p ko'rgen edi, «hesh jeri sh'bag'an teri az'raq soz'p't?, ss?basa berin' tez ta'wir bol'p ketedi» dep qaytarad?. Sh'qsh'in' aytqan'nday islegeni menen ku'n o'tken say'n aw't'wdin' hazar? jan'han o'tip bara berdi. Q'znin' ku'nnen-ku'nge sol'p barat'g'an ju'zlerin ko'rip ata-ana qa'weterge tu'seyin dedi. Aq't? son' emlew'xanag'a apar'p sh'pakerge ko'rsetti. Sh'paker Nesiyybelinin' ayag'in ko'rip «ah» tart'p qoya berdi. Rentgen juw'mag'ha qarag'anda dizedegi su'yek sh'fnag'an ha'm waq't o'tken say'n irin' bas'p ketken. Keshigipsiz. Eger sol waq'tta al'p kelgenin' izde emlewge bolar edi. Endi ayag'in kesiwden basqa ilaj joq.... Sh'pakerdin' aytqanlar'in esitip, ata-ana egil-tegil j'lap, sh'qsh'g'a isengenine pushayman jedi. Itibarsizliqtin' sebebini azar shegip at'g'an q'znin' jag'day'in ko'rip ne derin de bilmedi. Ayag'in aman al'p qal'wdin' jol'in izlep, Tashkenttegi professorlarg'a da ko'rsetedi. Olarda q'zdin' ayag'in kespese bolmaytug'inin, irin' joqar'g'a o'rlep barat'g'anl'g'in aytad?.

Nesiyybelige bar haq'yyat ayt'lad?. Aw't'wdin' hazar'han ju'dep bold'g'an q'z ku'tilmegen xabardan esinen tan'p qalad?. Ko'zlerin ashqanda jan'nda ot'g'an Azamat penen anas'in ko'redi.

- Nesiyybeli aw'tlaw bol. Ta'g'dirdin' salg'an? us?. Az'kem ko'retug'in miynetin' bar eken, operatsiyag'a raz? bola ber. Basqa shara joq. Ba'ri jaqs?

bolıp ketedi. Men seni qanday jag'dayda da taslap ketpeymen. Ko'zleri telmirep jatıg'an qızdın' ju'zlerin Azamatın' ko'z jaslar?juwıp ketti.

- Mag'an on tog'ız jıl xızmet etken ayaqların msenen aqıg'? ma'rte su'wretke tu'seyin. O'mirlikke estelik bolıp qalsın...

Nesiybeli operatsiyag'a raz?bold?

- Bu'gin test shıaqların tapsıratug'ın ku'n. Men us? ku'ndi qanshelli arzıg'ıp ku'tken edim. Al, bul ku'ni bolsa o'z ayag'ımd? berip atıman, operatsiya xanasına alıp baratıg'anında Nesiybeli us?ga'plerdı aytt?

Operatsiya bes saat dawam etti. Shıpaker shıg'ıp qızdın' jaqın-juwıqlarına operatsiyanın' jaqs? shıqqanın, onın' shıdamlı, ku'shli ekenligin aytt?. Ku'ni menen qa'weterlenip turg'an?sol, olar quwanıp o'zlerin bast?, a'tten' Nesiybeli bir ayag'ınan ayrılğ'an edi-aw... . «Et jaras? piter, kewil jaras? pitpes degenindey, Nesiybelinin' ku'n sayın densawlıg'? jaqsılana baslad?. Emlewxanadan shıg'ıp u'yine qayıtıp keldi. Azamat bir so'zli er jigit edi. Ol so'zinde turıp, onın' jag'dayınan xabar alıp turd?. Ha'r qıyl? kitaplar alıp kelip, oqıwıg'a birge tayarlıana baslad?.

Lekin, balasının' bul jag'dayınan xabardar bolğ'an ata-anas? qızdın' u'yine barıwd? qadag'an etti. «Ten' ten'i menen balam, erten' on? alg'anın' menen qalayınsha turmıs qurasız. Bizlerdin' de esikke jarasqanday kelin tu'siremiz degen a'rmanmız bar edi. Bir ayag'? joq kelin alıp kelsen' adamlar ne deydi...? Anasının' ga'pleri janın jegidey jep, Azamat eki oyl?bolıp qald?

- Bizler tek g'ana dos bolıp qalamız. Men endi senin' ten'in' emespen. Eger meni ayap kelip ju'gren bolsan' onday isleme. Sen shan'arag'ın'da jalğ'ız ul bolğ'anlıqtan perzent tuwıp beretugın qızg'a u'yleniwin' kerek. Kewlin' ushın raxmet. Sennen ırızınan, qapa emespen. –Nesiybeli kewlindegilerdi aytar eken, egil-tegil jılad?. Bul ku'nlerdi basına salg'an ta'g'dirge nalıp, zar-zar jılad?. Azamat eki ortada ne qıların bilmey aqıl?hayran.

Anasın tın'lamayın dese olardın' kewli bar. Nesiybelini bolsa shın kewilden su'yedi. Onıız bul du'nyan?ko'z aldına keltire almayd?

Sizler ne deysiz? O'z ko'z-qarasini bildirib bizge xat jollan'.

Bunday waqiyalar turmista ushshap turad?. Maqalada Nesiylbelinin' ta'g'diri haqqida so'z barar eken ol, o'zinin' keleshektegi joln qanday bolatug'nn oylap qayg'rad?. Bunday insanlar o'zlerinin' fizikalq imkaniyat? sheklengenliginen ta'g'dirden naraz? bolp o'zin ja'miyetten uzaqlata baslayd? ha'm u'yde ot'g'and? maqul ko'redi. Azamatt? oyland'ratug'nn adam anas?. Al anasnn bunday q'f'wg'a ma'jbu'rlegen ja'miyet. Demek, ja'miyette imkaniyat? sheklengen puxaralarg'a ushnday ko'z- qaras qa'liplesken. Bul boynsha Bengt Nirenin' miynetinde ko'riwimizge bolad?.

Funktsional buz'f'slarg'a iye perzetleri bar ata-analar turm's tsikli bar'shnda eki basq'shtan o'tedi, olar normal prqtsess dawamnda shad? yaki buz'lad?. Bul bir yaki bir neshe funktsional buz'f'sl?perzent du'nyag'a kelgende yaki qandayda bir sebeplerge baylan'sl? bunday buz'f's'w payda bolg'an? birinshi basq'sh esaplanad?. Ekinshi basq'sh balan'n' o'sip bar'w? menen keshedi. Eki basq'shta da ata-analar ushn sheshiwshi a'hmiyetke iye ha'm son'n' ushn olar bala ha'm o'spirimnin' rawajlan'w? ha'm en' da'slepki jetiskenliklerine jeterli da'rejede ta'sir ko'rsetedi. Son'n' ushnda jas ha'm jas? u'lken ata-analard'n' turm'snn qollap-quwatlaw ata-analar sho'lkemleri aldnda turg'an tiykarg'?ma'selelerden biri¹.

Bunnan basqa da «Qaraqalpaqstan jaslar?» gazetasnn' 2010-j'f 3— sentyabr №40 sannda Hu'rmet Atajanovt'n' «Mehir-mu'riwbetlik» rubrikas? astnda «May'plar ja'miyetindegi sawapl? isler» atl? ko'lemli maqalas? ja'riyalanad?. Maqalada us?ja'miyettin' respublikalq bo'lim basl'g'?Parshagu'l Da'wletiyarova menen sawbeti beriledi. Maqalan'n' basnda ja'miyettin' sho'lkemlestiriliwi ha'm waz'ypas? xaqqnda toqtap o'tedi. Maqala sa'wbetke qur'lg'an bolp, tiykar'nan sho'lkemde islenip at'g'an jum'slar haqqnda aytad?.

¹ Bengt Nire Aq'f'y ha'm basqa funktsional buz'f'slarg'a iye bolg'an shaxslar ushn sho'lkemlestirilgen jab'q sho'lkemlerde turm'st?normallast'w 2003.

- Sho'lkemnin' keyingi da'wirde islep at'g'an jum'slar? may'plard'h' aras'nda payda bol'p at'g'an mashqalalarg'a d'qqat awdar'wd? o'z ald'm'zg'a maqset etip qoyg'an edik. Qaraqalpaqstan may'plar ja'miyetinin' tikkeley waz'ypalar'ha toqtap o'tetug'h' bolsaq, may'p balalard? sotsiall'q reabilitatsiya islew, may'plarg'a ul'wma, orta arnawl? ha'm joqar? mag'l'wmat al'w? ush'h' ja'rдемlesiw may'plard'h' talaplar'ha muwap'q jum'sqa ornalast'w ha'm tag'? da basaqa ma'seleler menen shug'llanad?. Da'slepki j'llar? Respublikam'zd'h' barl'q rayonlar'nda ja'miyettin' bo'limleri ash'lg'an. Lekin itibars'zl'qt'h' aq'betinde bir qatar rayonlardag'? bo'limleri o'z jum'slar'h' toqtat'wg'a ma'jbu'r bolg'an. Ja'miyettin' Tax'yatas qalas?, To'rtku'l, Shomanay, Moynaq, Sh'nbay, rayonlar'nda bo'limlerimiz joq. Materiall'q-texnikal'q bazas? bekkemlenbegennen, tiyisli jay orn? menen ta'miyinlenbegennen son' o'z jum'slar'h' toqtat'wg'a ma'jbu'r bold?.

Bul bu'gingi ku'ni imkaniyat? sheklengen puxaralard'h' mashqalas? bol'p qalmaqta. On'h' sheshiw jollar'h' izlestiriw ha'm jag'dayd? izge sal'w boy'hsha islenip at'g'an jum'slarg'a itibar qaratt'q.

Us? qala ha'm rayonlardag'? bo'limlerimizdin' jum'slar'h' janland'w boy'hsha jum's islep at'm'z. Olard? qollap-quwatlaw mu'mkin bolg'an qa'wenderlerdi rayonlardan izlep at'm'z. Sebebi, ja'miyetimiz qa'rejetti qa'wenderlerdin' ha'r q'yl? tu'rdegi joybarlar tiykar'nda tabad? ha'm bul qa'rejetlerdi may'plard'h' mashqalalar'h' sheshiwge jumsalad?-deydi ja'miyettin' respublikal'q bo'lim basl'g'? Parshagu'l Da'wletiyarova.

Maqalada imkaniyat? sheklengenlerdin' turm's'h' ash'p beriwde kemshilikler menen birge jetiskenliklerinde keltirip o'tedi. Kemshilik s'pat'nda rayonlard'g'? bo'limlerdin' ay't'm sebeplerge ko're toqtap qalg'anl'g'h' aytsa, jetiskenligi s'pat'nda olard'h' jum's penen ba'nt bol'p at'g'anl'g'h' keltirip o'tedi. Bul boy'hsha O'zbekstan Respublikas'nda may'plard? sotsiall'q qorg'aw haqq'ndag'? n'zamn'h' 24- statyas'nda:

«Mayʼp miynet sharayatlar? aʼdettegish bolgʼan shoʼlkemlerde mayʼplar miynetinen paydalanʼatugʼʼn qaʼnigelestirilgen kaʼrxanalarda, tsexlar haʼm uchastkalarda islewge sonday-aq nʼzam menen qadagʼan etilmegen jeke taʼrtiptegi miynet xʼzmetin yaki basqa xʼzmetin aʼmelge asʼʼwgʼa haqʼʼ dep koʼrsetilgen.

Xojeli rayonʼnda mayʼplar jaʼmiyeti janʼhan kompyuter klasʼ ashʼʼp, mayʼplar pulsʼz kompyuter sʼʼlarʼn uʼyrenip kelmekte. Boʼlimninʼ materiallʼq-texnikalʼq bazasʼn bekkemlew ushʼn shashtaʼrezxana da iske tuʼsirilgen. Sonʼnʼ menen birge Noʼkis qalasʼnda tigiw tsexʼ jumʼs alʼp barmaqta. Bul jerde kiyim tigiw, onʼnʼ dizaynin islewge qʼzʼgʼatugʼʼn mayʼp qʼzlar jumʼs islep kelmekte.

Bunnan tʼsqarʼ maqalada imkaniyatʼ sheklengen balalar haʼm olardʼnʼ qaʼbiletlerin juʼzege shʼgʼarʼw boyʼnsha islenip atʼgʼan ilajlargʼa toqtap oʼtedi.

...Aʼsirese jaʼmiyet taʼrepinen mayʼp balalar arasʼnda intalʼ haʼm belsendilerin tawʼp olardʼ respublikagʼa tanʼʼw bagʼdarʼndagʼʼ islep atʼgʼan jumʼslarʼ da salmaqlʼ bolmaqta. Nawrʼz bayramʼ qarsanʼnda «Raʼnʼbaʼ-raʼnʼ boyawlar duʼnyasʼ» tanʼlawʼ shoʼlkemlestirilip, onda jenʼimpaz bolgʼan Bestoʼbeli 13 jasar Baxtʼyar Qalliev Tashkent qalasʼnda oʼtkerilgen basqʼshʼna qatnasʼp, salgʼan suʼwretleri menen toʼreshilerdinʼ koʼzine tuʼsip «Mashqalalʼ tema» nominatsiyasʼ boyʼnsha salgʼan suʼwretleri «enʼ jaqsʼ» dep tabʼlgʼan.

Avtor oʼz maqalasʼn juwmaqlawda mayʼplardʼnʼ turmʼsʼnda ushʼʼasʼp atʼgʼan mashqalalardʼ keltirip oʼtedi.

- Mayʼplar jaʼmiyetininʼ turmʼsʼn uʼyreniw barʼsʼnda mayʼplardʼnʼ arasʼnda payda bolʼp atʼgʼan mashqalalar koʼzge taslanadʼ. Enʼ birinshi mashqala mayʼplardʼ jumʼs penen taʼmiyinlew, olargʼa kaʼsip iyelewine koʼmeklesiw, toʼsek tartʼp jatʼgʼan mayʼplargʼa materiallʼq jaʼrdem beriw. Solay bolsa da, maʼmleket taʼrepinen islenip atʼgʼan reformalar juwmagʼʼnda mashqalalar da oʼz sheshimin tabatugʼʼnʼ anʼq.

Maqala avtorʼ respublikamʼzda dizimga alʼhgʼan jaʼmiyetke agʼza imkaniyatʼ sheklengen puxaralar turmʼsʼn uʼyrene otʼʼp usʼnday juwmaqqa

keledi ha'm mashqalalardın' sheshimin tabıwda ma'mleketlik reformalarg'a mu'ra'ja'a't etedi. Bunday ja'miyettin' bolıw? imkaniyat? sheklengen puxaralardın' birlesiwi o'z huqıqların qorg'aw?jumıs islewi ha'm ja'miyette o'z ornına iye shaxs bolıwında u'lken a'hmiyetke iye. Mısal sıpatında 2010- jıl 2-dekabrdegi «Qaraqalpaqstan tan'ı» gazetasında «3-dekabr Xalıqaralıq mayıplardın' huqıq ha'm erkinliklerin qorg'aw ku'ni mu'na'sibeti menen «Mehir aqıbet-joqar? pazıylet» atlı maqala jarıq ko'rdi. Maqala ator? us? gazetanın' arnawlı xabarshıs? Fayrat Atajanov. Ol mayıplar ja'miyetinin' respublikalıq bo'lim baslıg'?menen sa'wbetlesedi.

-Ja'miyetimizdiin' bo'lim baslıqlar? ha'm ag'zalar? Oliy Ma'jilistin' ma'mleketlik emes, kommertsialıq emes ha'm puxaralıq ja'miyetleri institutların qollap-quwatlaw fond? ta'repinnen o'tkizilip kiyatıg'an grant tan'lawlarında mayıplarg'a ha'r ta'repleme ja'rdem beriw, olarg'a ta'lim-ta'rbiya, ka'sipke bag'darlaw ha'm iyelegen ka'sip sheberligin asııwıg'a qaratılg'an joybarlar menen qatnasıp jetiskenliklerge erispekte.

No'kis qalalıq mayıplar ja'miyeti baslıg'? Gu'lnara Tasbaeva joqarıdag'? tan'lawıg'a qatnasıp grant jen'impaz?bolıwıg'a miyasar boldı.

A'lbette, bul tan'lawda qatnasıwshılar arasınan G.Tasbaevanın' «Qala mayıplar? ja'miyetinin' texnik bazasın bekkemlew» temasında tayarlang'an joybarına grant qarjıs?biykarg'a berilmedi. Bug'an 8 million swm mug'darında qarj?ajratıldı?. Sonday-aq, Xojeli rayon? mayıplar ja'miyeti tan'lawda qatnasıp grant utıp aldı?. O'tken 2009-jıl? fizikalıq imkaniyat? sheklengen hayal-qızlarınızg'a tigiwshilik ka'sibin u'yretiw maqsetinde 4 million swm ajratılg'an edi. Us? jıl? mayıplard? kompyuter texnologiyalar? menen islewdi u'yretiwge 10 million swm qarj? ajratıldı?. Bul ha'reketlerimiz arqalı olardın' qızg'ıwshılıqların ha'm qa'lewlernin a'melge asııp, olard? ka'sip-o'nerge bag'darlay alg'an bolsaq ha'm kewillerge az da bolsa nur bergen bolsaq qılg'an miynetlerimizdin' na'tiyjesi.

Bul mazmundag' maqala «Erkin Qaraqalpaqstan» gazetasın' 2010- jıl 21- yanvar sanındag' Sarbinaz Musatdinovan' «Ja'miyetimizde olardıń da ornı bar» atlı maqalasın menen u'nles.

Maqalada avtor O'zbekistan mayıp isbilermen hayal-qızlar assotsatsiyasın ta'repinen a'melge asıńıp atıg'an is-ilajlar haqqında toqtap o'tedi.

Zuxra raxmatullaeva basqarg'an bul assotsatsiyada imkaniyat sheklengen hayal-qızlardı birlestirip, kesteshilik, tigiwshilik, quraq quraw ha'm bisert o'nimlerdi tayarlaw usı imkaniyat sheklengenler ta'repinen jolǵa qoyılǵan. Olardıń jaratqan tutınw buyımların islew ha'mmenin' de qolınan kele bermewi anıq. Assotsatsiya direktorı Z. Raxmatullaeva:

- Bizlerge ko'pshilik ko'she-ku'yde, ja'miyetlik orınlarda ashınw, rehim ko'zleri menen qarap turg'anın sezemiz. Bul bizlerge awır batadı, kemsitiwshiliktey tu'yiledi,-dep o'kinish penen tilge aladı.

Haqqatanda da ko'pshilik imkaniyat sheklengen insanlar usınday ko'z-qaraslardan qorqıp, u'yde otıg'and maqul ko'redi. Usı orında ne ushın sonday degen orın soraw tuwılw ta'biyiy.

Aqıt olardıń ten'ler ishinde ten'dey jasaw huqqı elimizde nızam menen belgilengen. Ma'selen, ko'plegen ja'miyetlik orınlarda tek a'dettegi tekshelerdi ko'remiz. Ha'reketleniwde nuqsan bar adamlar ushın arnawlı teksheler (panduslar) onsha ko'zge taslana bermeydi. Biz bunday nemquraydıǵın benen olardı ja'miyetten shetletip atıg'an sıyaqlımız. Biz jasap atıg'an ja'miyette olardıń da o'z ornı bar ekenligin umıwǵa haqlımız bar ma? Bular haqqında O'zbekistan Respublikası «Mayıplardı sotsiallıq qorg'aw haqqında»g' Nızamnıń 9-statyasında bılayınsha keltirilgen.

«Xalıqqa xızmet ko'rsetiw orınların jobalastırw ha'm quraw, turar jay aymaqların qalıplestiriw jan'a qurılıs imaratları ha'm olardıń korpusları ushın joybar islep shıǵıw, sonday-aq, transport quralları, ulıwma paydalanatug'ın xabar ha'm baylanıs quralları ko'rsetip o'tilgen obektlerdi olarg'a mayıplar

kire alʔwʔ ha'm olardan paydalana alʔwʔ ushʔn qolaylastʔʔmasthan turʔ islep shʔgʔʔwgʔa ha'm islep shʔgʔarʔwgʔa jol qoyʔlmaydʔ».

Demek, ja'miyettin' tu'rli tarawlarʔnda o'z qa'biletinen kelip shʔgʔʔ jumʔ islewdi qa'legen mayʔplarg'a imkaniyat jaratʔw, olardʔn' jmiyette o'z ornʔn iyelewge ja'rdem beriw minnetli wazʔypamʔz ekenligin ja'ne bir ma'rte oylap ko'riwimiz kerektey.

b). Televidenie ha'm radio m'sal'ida

XX a'sirdin' da'slepki j'llar'nan baslap-aq, informatsiyag'a bolg'an talap ku'shli bolg'an. ha'zirgi globallas'w da'wirinde informatsiyan' ma'mleket basqar'w'nda da a'hmiyetli or'n tut'w'n ko'pshilik al'mlar ha'm siyosatsh'lar ta'n alg'an ha'm XXI a'sirdi «Informatsiya a'siri» dep bahalamaqta. Bu'gingi ku'nde ju'z berip at'rg'an waq'yalard? televidenie arqal? ja'riyalaw u'lken a'hmiyetke iye. Sebebi, televidenie informatsiya tarqat'wsh? qurallar aras'nda ta'sirshen'ligi bir qansha ku'shli. Zamanago'y g'alaba xabar qurallar? sistemas'nda en' ta'sirshen' bolg'an bul elektron baylan's qurallar'nan bu'gingi siyasiy sha'rayat bir qansha a'hmiyetli waz'ypalard? talap etpekte. 1991-j'ld'n' aq'lar'na kelip bur'ng'? awqam ma'mleketi tarqap siyasiy protsesslerde keskin o'zgerisler ju'z berdi. Tarqap ketken ma'mleketler g'a'rezsiz ma'mleketler dosl'q awqam'n du'zdi.

Fa'rezsizliktin' da'slepki j'llar'nan baslap-aq, siyasiy, ekonomikal'q, ma'deniy ha'm sotsial'q temalard'n' jedellik penen rawajlang'anl'g'n ko'riwimiz mu'mkin. A'sirese, milliy qa'diriyatlar'm'zd'n' tikleniwi, xalq'm'zd'n' o'zligin an'law?, u'rp-a'detlerimiz, bayramlar'm'z ha'm da'stu'rlerimiz ken' en jayd?. Xalq'm'z a'zelden kishipeyil ha'm miyirman xal'q. Bayramlarda jalg'z basl'lard'n', kem ta'miyinlengen shan'araqlard'n' ha'm imkaniyat? sheklengen puxaralard'n' turm's'nan xabar al'w s'yaql? a'jay'p da'stu'rlerimiz xal'q aras'nda ha'wij ald?

O'zbekstan Respublikas? Prezidenti I.A.Karimov: «Bul tarawda keleshekte a'melge as't'w'm'z za'ru'r bolg'an ko'plegen maqsetlerimiz turg'anl'g'n ayt'w'm'z laz'm. En' a'weli, televidenieni ma'mleket ha'm ja'miyetimizdi m'sal? bir ko'pir arqal? tutast'wsh? janl? baylan's qural'na ayland'w efir arqal? bu'gingi ku'nnin' aktual mashqalalar'n ken'irek sa'wlelendiriw, ha'r qays? insann'n o'z pikirini bildiriwge imkan beriw, tu'rli sotsial'q qatlam ha'm toparlard'n' q'z'g'w ha'm umt'l'wlar'n, turm's'l'q

ma'plerin ja'riyalap bar'w ma'selelerine ayr'qsha itibar qarat'w za'ru'r»¹, -degen edi.

Bizge ma'lim televidenie turm's'm'zd'n' bir ta'repi bol'p, onda ha'r ta'repleme ta'sir etiw imkaniyatlar? ju'da' ken'. Sonl'qtan Qaraqalpaqstan televideniesin jurnalistika teорияs'han kelip sh'g'p ilimiy u'yreniw u'lken a'hmiyetke iye. Sebebi, bul or'nda jurnalistika a'meliyat? o'z n'zam-qa'delerin, printsip ha'm funktsiyalar?, mazmun ha'm formalar? bar. Telejurnalistikan' bu'gingi jan'al'q ush'n talp'n'slar'n izertlep ko'rgenimizde olar obekt tan'lawda teletamashago'y talaplar'han kelip sh'g'ad?. Biz imkaniyat? sheklengen puxaralar turm's'han' televidenie arqal? ko'rsetiliwine toqtap o'temiz.

2011-j'1 10-may ku'ni Qaraqalpaqstan televideniesi «Xabar» informatsiyal'q bag'darlams'nda Ellikqala turg'hn? 16 jasar fizikal'q imkaniyat? sheklengen o'spirim q'zd'n' qal'han xabar al'w ush'n kelgen bir qatar belsendilerdi ko'rsetedi. Bul q'z'1 yar'm ay ja'miyetinin' qarj's? esab'han « 9-may- Eslew h'ja'm hu'rmetlew ku'ni» mu'na'sibeti menen sho'lkemlestirilgen ilajlard'n' biri edi. Onda sho'lkemnen kelgen qa'nigeler o'zlerinin' sawg'alar? menen q'z jasap turg'an u'yge kelip o'zi ha'm ata-anas? menen ush'asad?. Kadr art'han qa'wenderler ha'm imkaniyat? sheklengen q'z haqq'nda mag'l'wmat beriledi. Al, ekranda bolsa ha'reketleniwde kemshiligi bar fizikal'q imkaniyat? shekelengen q'z ha'm on'n' jaq'nlar? ko'rsetiledi. Onnan son' qa'wenderlerdin' sawg'a taps'p at'g'anl'g'hn ko'riwimiz mu'mkin. Kadr ta'sirinde operator'd'n' sheberligine de itibar beriwimiz mu'mkin. Jayd'n' ishi jaqt? ha'm diywal ash'q ren'de bol'w?, bo'lmenin' a'ynegi kameran'n' shep qaptal'nda qalg'an. Bul o'z gezeginde efirde jiberilgende kadr'd'n' ag'ar'p yaki qaray'p ketiwinin' ald'n' alad?. Bo'lmenin' on' qaptal'na divan qoy'lg'an bol'p, q'z ot'g'an halda ekranda payda bolad? ha'm a'tirap'nda jaq'nlar'n'n' turg'anl'g'hn ko'riwimiz mu'mkin.

Telejurnalistlik do'retpede ko'rini, mazmun ha'm so'ylew sheberligi u'lken a'hmiyetke iye. Egerde teleko'rsetiwlerde ko'rinisler talapqa juwap berip,

¹ I.A.Karimov «Joa'ri ma'nawiyat-jen'ilmes ku'sh» T. «Manawiyat» 2008

onʻnʻ mazmunʻ yamasa jurnalist yaki baslawshʻnʻnʻ soʻylew manerasʻ qanaatlandʻrmasa yaki kerisinshe mazmun talapqa juwap berip, koʻrini jaqsʻ shʻqʻpasa, onda bunday telejurnalistlik shʻgʻarma tamashagoʻy itibarʻnan shette qaladʻ.

Bul ekinshi taʻrepten jurnalisttinʻ kaʻsiplik sheberligine, soʻylew qaʻbiletine de baylanʻslʻ. Jurnalist, aʻsirese telejurnalist oʻz xʻzmeti barʻsʻnda haʻr tuʻrli ilimiy usʻllardan da paydalanadʻ. Bunday ilimiy usʻllar qatarʻna toʻmendegilerdi koʻrsetiw muʻmkin:

- induktsiya
- diduktsiya
- analogiya
- sotsiologiya

Telejurnalistikada induktsiya usʻlʻ degenimizde, onda pikir tar, arnawlʻ faktlerdegi waqʻyalʻqtʻnʻ ulʻwmalʻq juwmagʻʻna qaray rawajlanadʻ.

Kenʻ qollanʻlatugʻʻn usʻllardʻnʻ biri diduktsiya bolʻp tabʻladʻ. Bul usʻlda ulʻwma pikirlerdinʻ tiykargʻʻpikirlerge qaray waqʻyalʻq rawajlanʻp barʻladʻ.

Al, analogiya usʻlʻnda bolsa, eki waqʻya-haʻdiyse, naʻrse yaki shaxslar oʻzara bir-biri menen tenʻlestiriledi (salʻstʻrʻladʻ).

Telejurnalistikada sotsiologiyalʻq usʻllardan paydalanʻw sheberligi uʻsh usʻlda aʻmelge asʻrʻladʻ.

- huʻjjetlerdi 6yreniw;
- sorawlar oʻtkiziw;
- baqlaw;

Telejurnalistler koʻrsetiw tayarlaw barʻsʻnda ilimiy haʻm sotsiologiyalʻq usʻllardan paydalanʻp atʻrgʻan waqʻtta jurnalisttinʻ erkin pikirilik haʻm qalʻslʻq printsplerine suʻyeniwi auditoriyada unamlʻ taʻsir qaldʻrʻwʻsoʻzsiz.

Televidenie xalʻq turmʻsʻnʻnʻ aynasʻ. Oʻzbekstan Respublikasʻ Prezidenti aytqanʻnday «Maʻmleketimizde aʻmelge asʻrʻlʻp atʻrgʻan janlandʻrʻwdʻ uʻziliksiz dawam ettiriw haʻm haʻr taʻrepleme bekkemlew zaʻruʻr. Bunʻnʻ ushʻn

reformalardın tiykargı? qa'siyetin adamlar sanasına teren' sin'diriw a'sirese, olarda iyelik tuyg'ın ta'rbiyalawda ayrıqsha a'hmiyet beriw lazım. Bul wazıypalar Respublikamız g'alaba xabar qurallar? xızmetkerlerine u'lken wazıypa ju'kleydi». Karimov.İ.A. Vatan ravnaqi uchun ha'r birimiz masulmiz. – T.: Wzbekiston, 2001, 390 – bet.

AQSh Demokratıyalıq partıyası baslıgı? D.Napolitennin' aytwınsha «Siz neni aytwın'ız emes, ba'lkim qalayınsha aytwın'ız a'hmiyetli. Obrazdan qalg'an ulwma ta'sirler ayırın so'z ha'm ibaralardan a'hmiyetlirek. Demek, bul baqlaw ha'r ta'repleme a'dalatlı? baslawsh? ha'm studiyanın' miyman?-siyasatsh?, ma'mleket a'rbab? yaki diplomat ma'limleme da'stu'rlerine tek g'ana obraz? emes, ba'lkim, dodalıp atırğ'an mashqala ha'm ha'diyselerge shaxsıy mu'na'sibetinde kirgiziwi mu'mkin. Bul o'z na'wbetinde imkaniyat? sheklengen puxaralarg'a da tiyisli. Imkaniyatı sheklengen puxaralar turmshın' televideniye ko'rsetiw protsessin u'yengenimizde itibarg'a alw kerek bolg'an jag'daylardın' ko'p ekenligin baqlaymız.

2011-jıl 31-may k6ni «1-iyun Xalıq aralıq balalardıń huqıqın qorg'aw ku'ni» mu'na'sibeti menen Balalar ha'm Shan'araq assotsatsıyası ha'm qızıl yarım ay ja'miyeti birgelikte Qarao'zek rayonı turg'ın? kem ta'miynlengen ha'm imkaniyat? sheklengen bala A.Adanbaevqa mayıplar arbashasın sawg'a etedi. Ekranda imkaniyat? sheklengen bala jasap turg'an u'ydin' sırtqı ko'rini beriledi. Bul kadrda interer formasında alıng'an bolıp, arbashan? esik aldına shekem ju'rgizip alıp kelgenin ko'remiz. Maydanshag'a jıynalg'an balanın' jaqınların ha'm sho'lkemlestiriwshilerdin' o'zara sa'wbetin ko'remiz ha'm kadr artınan diktordın' oqıg'an teksti jiberiledi.

Imkaniyatı sheklengen puxaralar turmshın ashıp beriwde televideniye roli a'hmiyetli. Degen menen jurnalist ha'r qanday imkaniyat? sheklengen puxara menen ju'zbe-ju'z kelgende onın' qa'lewlerine itibarlı? bolw lazım. Birinshiden, imkaniyat? sheklengen puxara o'zinin' jag'dayınan yaki sırtqı ko'rinishin o'zin qolaysız sezbewi kerek. Sotsiallıq awhal? qanday bolw?

kamerag'a tu'sirilip at'g'an jay yaki or'n on? qanaatland'w? kerek. Jurnalist ja'ne de itibar beriwi kerek bolg'an ta'repi on'n' televideniyege tu'siwge, jurtsh'qqa ko'riniwge qa'lewi bar yaki joq ekenligin biliwi ha'm on'n' qa'lewleri menen esaplas'w? kerek. Keri jag'dayda imkaniyat? sheklengen puxarag'a qolays'z jag'day tuw'w? mu'mkin. Ol qanday jag'dayda imkaniyat? sheklengenin (tuwma yaki bax'as'z ha'diyse sebepli) esapqa al'p mu'na'sibette bolg'an jaqs?.

Eger de on'n' ko'zi a'zzi bolatug'n' bolsa, kamerag'a almastan ald'n on'n' u'sti-bas'n du'zestirip bol'p, og'an ko'rinishi jaqs? ekenligin ayt'n'. Bul us'l ol o'zin sergek tut'w'na ha'm erkin pikirlewine ja'rdem beredi. On'n' qays? ta'repke qarap ot'w' kerekligin qanday ha'reketler q'l'w mu'mkin yaki mu'mkin emesligin ald'nnan ayt'p qoyg'an maqul. Ha'reketleniwinde nuqsan? bar bolsa, on'n' erkin ha'reket etiwu ush'n mu'mkinshilik jarat'p qoy'w laz'm. Ha'r qanday jag'dayda da imkaniyat? sheklengen puxaradan on'n' menen sa'wbet j'rgiziw yaki on? jurtsh'qqa ja'riyalawdan ald'n o'zinen ruxsat sorap pikirini biliw kerek bolad?.

«Xabar» informatsiyal'q bag'darlamas'n'n' 10-may san'nda Go'ne qala turg'n? fizikal'q imkaniyat? sheklengen puxara Seksenbaev Jen'isbekke may'plar arbashas'n taps'w epizod?beriledi.

«Ay'mqul» firmas'na qarasl? «Jipek jol?» miymanxanas'n'n' basl'g'? Taw'bal'd'ev Erpolat ha'm A'met ha'm Ay'mxan Shamuratovlar u'y muzeyi direktor? Ay'mgu'l Shamuratovan'n' at'nan 9-may «Eslew ha'm hu'rmetlew ku'ni» mu'na'sibeti menen bahas? 3 mln. AQSh dollar? bolg'an may'plar arbashas?sawg'ag'a beriledi. Biz kadrda imaniyat?sheklengen balan'n' jat'g'an hal'nda sa'wbetlesip at'g'an'n ko'riwimiz mu'mkin. Sawg'ag'a berilip at'g'an zatt'n' swmmas'n ayt'w sha'rt emes. Qa'wenderlerdin' at'nan kelgen wa'kil menen sa'wbet bolad?.

-... A.Shamuratova u'y muzeyi ha'r j'l? Nawr'z bayram'nda ha'm 9-mayda us'nday insanlardan sawg'a-sa'lemler menen xabar alad?. 2009- j'l?

Xojeli balalar mehribanlîq u'yine, 2010-jî? arnawl? mektep-internatqa o'z sawg'alar? menen bard?. Bayram sa'nelerinde ushday ku'nlerde na'giran insanlardan xabar alîp, olarg'a dasturxan jayîp qayîr –saqawatlîq islerin islep kelmekte.

Demek, bunday is-ilajlar respublikamîzda jasap, o'mir su'rip atîrg'an imkaniyat? sheklengen puxaralardî? turmîshda unaml? o'zgerislerdin' ju'z beriwine sebepshi bolad?.

Ja'ne bir mîsal sîpatînda №10 Respublikalîq ko'zi a'zziler ja'ma'a'tinde «1-iyun Xalîq aralîq balalardî? huqîqî? qorg'aw ku'ni» mu'na'sibeti menen o'tkerilgen kesheni alîp ko'reyik. Keshege Balalar ha'm shan'araqt? qorg'aw assotsatsiyas? qa'wenderlik etedi. Birinshi ekranda balalar ha'm jas? u'lkenler jîynalg'an maydansha ko'rinedi ha'm kadr artîhan diktordî? oqîg'an teksti ketedi. Krupnîy planda bolsa, Qaraqalpaqstan Respublikas? Ministrler Ken'esinin' orînbasarî? shîg'îp so'ylewi jiberiledi. Keshe ashîq maydanda o'tkerilgenlikten barlîq ko'zi a'zzi balalar maydanshanî? ortasîhan orî? alg'an. Informatsiya qîsqa ta'rizde berilgen bolîp, keshege ulîwma sîpatlama beriledi ha'm son'înda balalarg'a qa'wenderler ta'repinen tayarlang'an sawg'alar beriledi. Bul arqal? ko'zi a'zzi balalardî? dîqqat orayda ekenligin biliwge bolad?.

Falaba xabar qurallar? arasînda radio o'zinin' ha'zirjuwaplîîg'î? operativligi menen ajîtalîp turad?. Da'wir talabîna tez ha'm jedel juwap beriwdey wazîypan? Qaraqalpaqstan radiojurnalistleri de inabatlî? atqarmaqta. Qaraqalpaqstan radios? materiallarîna na'zer awdarsaq janrlardî? rawajlanîw tendentsiyasî? ko'remiz. İnsan huqîqlar? ha'm erkinlikleri derlik ha'r ku'ngi esittiriwlerge tema etip alîng'an.

Qaraqalpaqstan radios? o'zinin' azang'? esittiriwlerin «Qayîl? tan'» saz-sa'wbetli esittiriwi menen baslayd?. Ha'r ku'ni saat 7:15 ten 8:00 ge dawam etiwshi bul esittiriw «Xabar informatsiyalar redaktsiyasî?» ta'repinen tayarlanad?.

İnsannın' qa'diri, ja'miyettegi orn?, zamanlaslarǵmǵdǵn' turmǵs?, mashqalalar? ha'm jetiskenliklerin xalǵqa jetkeriw ja'ma'a'ttin' basl?maqsetine aylang'an.

«Xalǵt? sotsiallǵq qorg'aw: wazǵypa ha'm na'tiyjeler» dep atalg'an esittiriw ha'r du'yshembide keshki saat 18:25 te baslanǵp, 18:50 de tamamlanad?. Esittiriwlerde xalǵtǵn' sotsiallǵq turmǵs? ken' tu'rde so'z etilip, puxaralardǵn' wazǵypalar? ha'm minnetleri tuwral? aytǵlad?. Bul esittiriwdi N.Begimova tayarlayd?. Esittiriw tiykarǵnan arnawl? qa'nigeler menen soraw-juwap formasǵnda alǵp barǵlad?.

Qaraqalpaqstan radiosǵnda imkaniyat? sheklengen puxaralar turmǵsǵn jarǵǵwda bir qansha na'tiyjeli islerdi ko'riwimiz mu'mkin. Ko'zi a'zzi Fazǵbek Pirnazarov haqqǵnda radiojurnalist Gu'lnaz Nurbekovanǵn' «Ol du'nyan? qosǵq penen ko'redi» atl? esittiriwi ko'pshilikte pikir oyatt?. Bun? biz redaksiyag'a kelgen xatlar ha'm telefon qon'ǵawlar? arqal?biliwimiz mu'mkin.

İnsan ruwxǵyatǵnǵn' ku'shliligi, sabǵllǵǵ? ha'm nelerge qa'dir ekenligin tǵn'lawshǵlarg'a jetkeriw jurnalisttin' maqseti bold?. Bul qaharman o'zi jazg'an qosǵqlarg'a nama do'retedi.

Esittiriw stsenariysinen:

- **Fazǵbek o'mirde neden qorqas?**

- To'rt mu'shesi saw, on eki ag'zas? pu'tin, biraq, o'mirde hesh kimgе paydas?tiymey jasaytug'ǵn, maqsetsiz, qa'lbi soqǵt kimselerden qorqaman.

- **Qosǵq aytqan waqǵta qǵyalǵn'ǵzdan neler keshedi?**

- Sonday payǵtlarda du'nya ja'ne de shǵrayl? bolǵp ketedi. Qaytadan tuwǵlg'anday bolaman.

Bul arqal? balanǵn' ko'zi a'zzi bolǵwǵna qaramastan o'mirde o'z ornǵn tabǵwg'a, o'zindegi talantt? rawajlandǵǵwg'a ha'reket etip atǵg'anlǵǵn ko'riwimiz mu'mkin. Jurnalistler son? da umǵtpaw? kerek, g'alaba xabar qurallar? wa'killeri menen bolg'an ha'r qanday sa'wbet imkaniyat? sheklengen puxaralardǵn' o'mirinde ayrǵqsha ku'n bolǵp qalǵw? ha'm olarda o'mirge qushtarlǵq sezimin oyatǵw?mu'mkin.

Qaraqalpaqstan radiosında imkaniyat? sheklengen puxaralar turmısın u'yrenenimizde mine usılardın' gu'was?bolamiz.

Juwmaq

G'a'rezsiz ma'mleketimizde ju'z berip at'g'an ha'r qanday waq'ya - ha'diyseni xal'q aras'nda tarat'wday waz'yan? g'alaba xabar qurallar? atqar'p kelmekte. Sotsiall'q tarawdag'? bol'p at'g'an jan'al'qlard? jetkeriw ha'm ush'ras'p at'g'an kemshiliklerdin' sheshimin tab'wda da g'alaba xabar qurallar'n'n' orn? ayr'qsha. Bu'gingi ku'ni jurnalistler xal'qt'n' ja'rdemge mu'ta'j qatlam?son'n' ishinde imkaniyat?sheklengen puxaralar turm's'n g'alaba xabar qurallar?arqal?jar'p kelmekte.

Prezident İslam Karimov: «Elimizdin' a'dalatl? siyosat'nan kelip sh'g'p ayt'w mu'mkin, respublikam'zda do'retiwshi x'zmetkerlerge ayr'qsha d'qqat awdar'lamaqta. Baspaso'z, g'alaba xabar qurallar? demokratiyal'q rawajlan'w ush'n u'lken a'hmiyetke iye,-degen edi O'zbekstan Respublikas'n'n' Oliy Majilisinin' VI sessiyas'nda sh'g'p so'ylegen so'zinde (1996-j'l, 29-avgust).

1983- j'l da baslang'an na'giranlar on j'l'g'?aq'rlap 1992- j'l 14-yanvarda BMSH nin' Bas assambliyas? ta'repinen Xal'qaral'q na'giranlar ku'ni tast'y'qland?. Pu'tkilja'ha'n densawl'qt?sawlaw sho'lkeminin' mag'l'wmatlar'na qarag'anda 2005-j'l da du'nyada fizikal'q ha'm ruwx'y imkaniyat? sheklengen adamlar san? 500 mln. g'a jetken. Bul ko'rsetkish Rossiyada 12,4 mln. d? qurayd?.

Na'giranlar fizikal'q imkaniyat? sheklengen bolsa-da, joqar? qa'bilet, ku'shli ruwx'yat, sebepli olar pa'n, isbilermenlik, ko'rkem do'retiwshilik, ko'rkem o'ner, sport s'yaql? tu'rli tarawlarda salmaql? na'tiyjelerge erisedi. Xal'qaral'q na'giranlar ku'ninin' n'shanlan'w? na'giranlarg'a bolg'an mu'na'sibetti o'zgerttirip, olarg'a turm's't'n' barl'q tarawlar'nda tol'q qatnas'w, tiyisli sho'lkemler, ma'mlektlik, ma'mleketlik emes, jeke sho'lkemlerdin' d'qqat oray'nda bol'w imkan'n beredi.

Olar us? ku'ni na'giranlarg'a bolg'an mu'na'sibettin' xal'qaral'q o'lshemlerin a'meldeg'i ha'm jan'a ilajlar menen bay'w?, mektep, universitet

s'yaql? ta'lim da'rgaylar? na'giranlard'h' sotsiall'q, ekonomikal'q, puxaral'q, siyasiy huq'qlar'h' qorg'awg'a u'les qos'w? mu'mkin. Na'giranlar kqninde forumlar, ba'sekiler, seminarlar o'tkiziw imkaniyat? sheklengen adamlar ha'm olard'h' shan'araqlar? materiall'q-ruwx'y erkinlikke erisiwdi ta'miyinlewge ku'shli itibar menen jantas'w kerek.

Sunday-aq, o'zleri jasap turg'an ja'miyet rawaj'ha qa'nshelli u'lken u'les qos'p at'g'an'h' ko'rsetiwge x'zmet q'ld'wsh? kesheler, sa'wbetlerdi ken' tu'rde sho'lkemlestiriw na'giranlar bilimi, oq'w? ha'm umt'ld'wlar? ko'lemin ken'eytiw laz'm. Bul ku'nin' tiykarg'? waz'ypas? na'giranlard'h' sotsiall'q turm'sta ten' qatnas'wg'a tiyisli xal'qaral'q o'lshe'm ha'm standartlard? qollawg'a belsendi ha'reket etiw bol'p esaplanad?. Falaba xabar qurallar? pu'tkil j'd dawam'nda na'giranlarg'a ja'rдем beriwshi proekt ha'm bag'darlamalar ha'm de sotsiall'q siyasatqa tiyisli jetiskenlik ha'm mashqalalard? jar'p bar'w? maqsetke muwap'q.

Insan huq'qlar? basl? or'ng'a qoy'lg'an ma'mleketimizde imkaniyat? sheklengen puxaralar ha'm olard'h' sotsiall'q jag'daylar'h' jaqs'lawg'a karat'lg'an ilajlar o'z na'tiyjesin bermekte. Ma'mleket ta'repinen aj'rat'lg'an qarj'lar, qa'wenderler baslamalar? menen islenip at'g'an ilajlar bulard'h' ha'mmesi imkaniyat? sheklengen puxaralar turm's'h' jaqs'lawg'a qarata'lg'an. Qaraqalpaqstan baspaso'zinde bu'gingi ku'nde imkaniyat? sheklengen puxaralar turm's'h', mashqalalar'h' jar'p bar'wda aytarl'qtay ilajlar jolg'a qoy'lg'an. ha'r j'd? «3-dekabr Xal'qaral'q may'plard'h' huq'q'h' qorg'aw ku'ni» ne arnal'p baspaso'z betlerinde may'plarg'a arnal'g'an kesheler, ush'tas'wlar, olard'h' hal'han xabar al'w ha'm sawg'alar taps't'w, ha'r tu'rli ilajlard'h' sho'lkemlestirilgenin ko'riwimiz mu'mkin. Televidenie ha'm radioda bolsa, imkaniyat? sheklengen puxaralar turm's'h' ko'rsetiwshi esittiriwler ha'm ko'rsetiwlerdi ko'riwimiz mu'mkin.

O'zbekstan BMS'h ne ag'za bolg'anl'qtan xal'qaral'q birge islesiwlerge qatnas'p keledi. Xal'qaral'q integratsiyada funktsional buz'ld'slarg'a iye

adamlardın xalqaralıq mu'na'sibetleri ha'm BMSH ko'leminde sheshiwshi orın tutatug'ın a'njuman u'lken a'hmiyetke iye.

BMSH 1971-jılda aqlıy buzılıwg'a iye insanlardın huqlar haqqındag'ı deklaratsiyanı qabıl qıldı, na'tiyjede ol bir qansha jan'a ushınlar menen toltırıldı. Aqlıy kemshiligi bar adamlardın xalıq aralıq integratsiyanı elektron pochtaga kiriw, tu'rli a'njuman ha'm ushınasılarda qatnasw imkanına sonday-aq, awdarmash xızmetinen paydalanıwg'a tiykarlanadı. Bunın barlıg'ı katnasılshılardı tan'law huqlı boyınsha ta'jiriybelerin bayılıwg'a tiykar jaratadı.

Paydalanilg'an a'debiyatlar dizimi

1. O'zbekstan respublikasining Konstitutsiyasi No'kis. 1992.
2. «O'zbekstan Respublikasining maynlardagi sotsialistik qorg'aw h'aqqida»g'uz Nizami 1991, 18-noyabr.
3. O'zbekstan Respublikasining Oliy Majlisi VI sessiyasida Prezident Islom Karimovning bayonati
4. «Jurnalistning kasbiylik jumg'in qorg'aw h'aqqida» Qaraqalpaqstan Respublikasining nizami 1997, 27-iyun.
5. Karimov. I.A. O'zbekstan XXI asir bosq'asida: qawipsizlikke qawiplar, turaqlig' shartlari h'a'm rawajlanish kepilliklari»
6. Karimov. I.A. Eng asosiy mezon-h'ayot h'qiqatini aks ettirish -T.: «Wzbekiston» 2009.
7. Karimov. I.A. Wzbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari -T.: «Wzbekiston» 1995.
8. Karimov. I.A. Joqarg' ma'naviyat-jen'ilmas ku'sh -T.: «Wzbekiston» 2008.
9. Karimov. I.A. Vatan ravnaqi uchun har birimiz masulmiz -T.: «Wzbekiston» 2001.
10. Karimov. I.A. Wzbekiston-kelajagi buyuk davlat -T.: «Wzbekiston» 1992.
11. Karimov. I.A. Istiqbol va manaviyat -T.: «Wzbekiston» 1994.
12. Karimov. I.A. O'zbekstanning o'zining jan'alanish h'a'm rawajlanish jol? No'kis. 1993.
13. Abduazimova. N. Matbuot va swz erkinligi oliy qadiriya -T.: «Wzbekiston» 2006.
14. Mwminov. F.A. Jurnalistika ijtimoiy institut sifatida T.: «Universitet» 1998.
15. Mwminova. F. I. Sovremennye zarubejnye SMI Tashkent-2004.

16. Milliy identivlik va ommaviy axborot vositalari (ilmiy maqolalar to'plami) Toshkent-2009.
17. Nogironlik tushunchalari va nogironlik muammolarini ommaviy axborot vositalari orqali yoritish buyicha to'quv seminari materiallari Toshkent-2009, 4-6-iyun.
18. «Erkin Qaraqalpaqstan» gazetas? (2005-2010 j'llar).
19. «Qaraqalpaqstan jaslar?» gazetas? (2005-2010 j'llar).
20. «Qaraqalpaq universiteti» gazetas? (2005).
21. «Marifat» gazetas? (2008).
22. «Wzbekiston futboli» gazetas? (2008).
23. «Bir safda» (Wzbekiston Kwzi Ojizlar Jamiyati Markaziy Bashqaruvi jurnali) 2007, 6-san.
24. Qaraqalpaqstan teleradiokompaniyas? arxivinen.